گۆڤارا زانستێن مرۆڤایەتی یا زانکۆیا زاخۆ
مجلة العلوم الانسانية لجامعة زاخو
Humanities Journal of University of Zakho (HJUOZ)
Vol. 9, No. 1, pp. 1–17, March -2021
hjuoz.uoz.edu.krd
p-ISSN: 2664-4673
e-ISSN: 2664-4681
journals.uoz.edu.krd

کاریگەریا ئایینێ زەردەشتی ل سەر شعرێن مەلاخەلیل مشەختی

کامران ابراهیم خلیل

پشکا زمانێ کوردی، فاکۆلتییا زانستێن مرۆڤایەتی، زانکۆیا زاخۆ، هەرێما کوردستانێ– عیراق. (kameran.khelil@uoz.edu.krd)

وەرگرتن: 2020/12 پەسەندکرن: 2021/01 بەلاڤکرن: 2021/03 https://doi.org/10.26436/hjuoz.2021.9.1.660

پوختە:

بەری هاتنا ئایینێ ئیسلامێ، زەردەشتییەت ئایینێ سەرەکیێ کوردان بوویە، پشتی هاتنا ئیسلامەتیێ ئەڤ ئایینە ل کوردستانێ بەرەڤ لاوازی و نەمانێڤە چوویە، لێ ل گەل هندێ ژی هەمی دەمان ب ئاوایێن جۆراوجۆر د کەلتور و ئەدەبیاتا کوردیدا مایە و کاریگەرییا خۆ لسەر وان هەبوویە ب تایبەتی پشتی سەرهلدان و وەرارا هەستێ نەتەوەییێ کوردان ل داوییا سەدێ نوزدێ و ب دریژییا سەدێ بیستێ. ل ئەڤێ قوناغێ ئایینێ زەردەشتی ب رەنگەکێ نوی د کەلتور و ئەدەبیاتا کوردیدا خویابوویە، ئێدی گرنگیدان و باسکرنا ئەڤی ئایینی بوویە بەشەك ژ هەستێ نەتەوەییێ ژمارەکا بەرچاڤ ژ نڤیسەر و شاعرێن کورد، ئەڤان نڤیسەر و شاعران ب شانازیڤە باسێ زەردەشت و ئایینێ وی کرییە. ئێك ژ ئەڤان شاعران ژی (مەلاخەلیل مشەختیی)یە کو گەلەك ب زەردەشت و ئایینێ وی داخبار بوویە، لێ جیاوازییا مشەختی لگەل پرانییا شاعرێن کورد ئەوە کو ل ئاوارەییێ، واتە ل ئیرانێ کارلێك و تێکەلییەکا راستەوخۆ ل گەل زەردەشتیان و دابونەریتێن وان هەبوویە و دویڤچوونەکا باش ل سەر ئایینێ زەردەشتی کرییە. ئەڤ ڤەکۆلینە هەولا بەرجستەکرنا چەوانییا پێکاریگەربوونا مشەختی ب ئایینێ زەردەشتی و کارلێکا وی لگەل جڤاکێ زەردەشتیان ددەت. ڤەکۆلین لسەر ئەڤێ گریمانەیێ هاتییە ئاڤاکرن کو پێکاریگەربوونا مشەختی ب ئایینێ زەردەشتی پتر ژ روانگەهەکا نەتەوەیی بوویە و ڤیانا وی ژی بۆ ئەڤی ئایینی ب تنێ هەلچوونەکا سۆزداری نەبوویە، بەلکو بەرهەمێ خواندن و دویڤچوونا وی بوویە. د ئەڤێ ڤەکۆلینێدا پشتبەستن لسەر رێبازا وەسفی شرۆڤەکاری هاتییەکرن.

پەیڤێن سەرەکی: زەردەشت، ئایینێ زەردەشتی، مشەختی، ئەهورا مەزدا،ئاڤێستا.

1. پێشەکی

پشتی سەرهلدان و وەرارا هزرا نەتەوەیی د شعرا نوییا کوردیدا، گرنگیدان ب میژوویا کورد و کوردستانێ و شانازیکرن ب کەسایەتییێن ناڤدار د دیرۆکا کوردان و پەسنا کار و دەستکەفتێن وان بوونە جهێ گرنگپێدانا شاعرێن کورد. دیارە ئەڤ چەندە ب بەشەك ژ ناسنامەیا نەتەوەیا کوردان هاتییە زانین و ژبۆ پرکرنا ئەو ڤالاتییا کو دوژمنێن کوردان د تێگەهشتن و رۆشنبیریا تاکێ کوردیدا سەبارەت ب رەسەنایەتی و میژوویا کوردان پەیداکری، هاتییە بکارهینان. (مەلاخەلیل مشەختی) ژی وەکو شاعرەکێ کوردان کو ب دریژییا سەدێ بیستێ ژیایە و تەڤلی هزر و خەباتا نەتەوەیی بوویە، د شعرێن خۆدا گرنگییەکا زۆر دایە میژوویا مللەتێ خۆ و هەولدایە ئەڤێ چەندێ وەکو ئامرازەك بۆ هشیارکرنا نەتەوەیی و بەرسڤدانا دوژمنان بکاربهینیت. زەردەشت ژی ئێك ژ کەسایەتییێن ناڤدار د میژوویا گەلێن ئیرانیدایە کو ب دیتنا مشەختی ژ بابکالێن کوردانە.

مشەختی وەکو کەسەکێ نەتەوەیی گرنگییەکا زێدە دایە زەردەشت و ئایینێ وی، ئەڤ گرنگیدانا مشەختی ب تنێ بریتی نینە ژ ستایشەکا دویر ژ دویڤچوون و زانینێ بەلکو بەرهەمێ تێکەلبوونا وی لگەل جڤاکێ زەردەشتیان ل وەلاتێ ئیرانێ و خواندنا وی بۆ ئاڤێستا و ژێدەرێن پەیوەست ب ئایینێ زەردەشتی و زەردەشتیانە.

1.1. ناڤونیشانا ڤەکۆلینێ ڤەکۆلینێ:

(کاریگەرییا ئایینێ زەردەشتی لسەر شعرێن (مەلاخەلیل مشەختی). ئەڤ ڤەکۆلینە هەولدانەکە بۆ بەرجستەکرنا پێگەریگەربوونا (مەلاخەلیل مشەختی) ب ئایینێ زەردەشتی و چەوانییا مفا وەرگرتنا وی ژ ئەڤی ئایینی.

2.1. رێبازا ڤەکۆلینێ:

د ئەڤێ ڤەکۆلینێدا پشتبەستن لسەر رێبازا (وەسفی ـ شرۆڤەکاری) هاتییەکرن.

3.1. گریمانەیا ڤەکۆلینێ:

ئەڤ ڤەکۆلینە لسەر ئەڤێ گریمانەیێ هاتییە ئاڤاکرن کو (مەلاخەلیل مشەختی) ل ژێر کاریگەرییا هەستێ خۆ یێ نەتەوەیی ب پیرۆزی

تەماشەی زەردەشت و ئایینێ وی کرییە، بنەما و باوەرییێن ئایینێ زەردەشتی هینایە ناڤ شعرێن خۆ.

4.1. پرسیارێن ڤەکۆلینێ:

1- مشەختی چەوا تەماشەی زەردەشت و ئایینێ وی کرییە ؟

2- مشەختی چەوا باسێ ئافێستایێ کرییە ؟

3- کیژك بیروباوەر و بنەمایێن ئایینێ زەردەشتی د شعرێن مشەختیدا دهێنە دیتن؟

4- ئایا مشەختی شیایە بۆ خزمەتکرنا مەبەستێن نەتەوەیی و نیشتیمانی مفای ژ سیمبۆل و باوەرییێن ئایینێ زەردەشتی وەربگریت؟

5- بۆچی مشەختی گرنگیدایە ئایینێ زەردەشتی؟

5.1. ئامانجا ڤەکۆلینێ:

ئەڤەیە کو نێرینا مەلاخەلیل مشەختی بۆ زەردەشت و ئایینێ وی بدەتە دیارکرن، هەر وەسا چەوانییا مفاوەرگرتنا مشەختی ژ بنەما و باوەرییێن ئەڤی ئایینی بدەتە خویاکرن.

6.1. پەیکەرێ ڤەکۆلینێ:

ئەڤ ڤەکۆلینە لسەر چوار بەندان هاتییە دابەشکرن، بەندێ ئێکێ تایبەتە ب رەنگڤەدانا کەسایەتی و ژیانا زەردەشتی د شعرێن (مەلاخەلیل مشەختی)دایە، ل ڤێرێ باسێ بیروبۆچوونێن جیاواز دەربارەی سەردەم و جهێ ژدایکبوونا زەردەشتی و هەروەسا هندەك زانیاریان ل دۆر کەسایەتی و ژیانا وی هاتییەکرن و پاشی باسێ هەلویستێ مشەختی بەرامبەر زەردەشت و ئایینێ وی و سەردەم و ژیان و کەسایەتییا وی هاتییەکرن. ل بەندێ دوویێ دا ب کورتی باسێ قوناغێن وەرار و لاوازبوونا ئایینێ زەردەشتی و رەنگڤەدان ئەڤێ چەندێ د شعرێن مشەختیدا هاتییەکرن. بەندێ سێیێ تایبەت ب پەرتووکا پیرۆزا ئایینێ زەردەشتی، واتە ئەڤێستا و نێرینا مشەختی بۆ ئەڤێ پەرتووکێیە. بەندێ چوارێ هاتییە تەرخانکرن بۆ رەنگڤەدانا بنەما و باوەرییێن ئایینێ زەردەشتی و چەوانییا رەنگڤەدانا وان د شعرێن مشەختیدا، ل ڤێرێ باسێ پەرەستن د ئایینێ زەردەشتی و ململانا دناڤبەرا هێزا باشی و خرابیێ، بنەمایێن رەوشتیێن ئایینێ زەردەشتی، واتە هزرا باش و گۆتنا باش و کردارێ باش، جهێ ئاگری د ئایینێ زەردەشتی و گرنگیدانا ئەڤی ئایینی ب کار و بزاڤ و چاندنێ هاتییەکرن.

2. رەنگڤەدانا کەسایەتی و ژیانا زەردەشتی

پێرەوێن ئایینێ زەردەشتی هەمی دەمان زەردەشتی وەکو هەژیترین کەس د مێژوویا مرۆڤایەتیێ ددەنە نیاسین، لێ سەبارەت ب مێژوویا ژدایکبوون و ژیانا وی رێککەفتی نینن، هندەك شەش هزار سالان بەری زایینێ و هندەکێن دی هزار و چوارسەد سال و هندەکێن دی ژی هزار سالان و هندەك ژی حەفت سەد سالان بەری زایینێ ب سەردەمێ ژیانا زەردەشتی ل قەلەم ددەن.(هیوم، 1369، ص270)

دیارە رەھ و ریشالێن ئەو زانیاریێن کو زەردەشتی بۆ هزران سالان بەری زایینێ درۆڤرینن ژێدەرێن یونانییێن کەڤنن، د ڤان ژێدەراندا زەردەشت بۆ سەردەمێن گەلەك کەڤن هاتییە زڤراندن هندەك وی بۆ پتر ژ هزار سالان بەری زایینێ درۆڤرینن و هندەکێن دی د ئەڤێ باوەرییێدانە کو زەردەشت دوو هزارسالان بەری زایینێ ژیایە(پورداوود، 1384، ص21-22)، لێ گەلەك ڤەکۆلەر د ئەڤێ باوەرییێدانە کو ژێدەرێ ئەو مێژوویا شەش هزار سالییا بەری زایینێ کو د ژێدەرێن یونانیدا ب تایبەت یێن سەردەمێ ئەفلاتوونی هاتییە، پتر پەیوەستە ب ئەفسانە و چیڤانۆکێن یونانیان و چ راستی بۆ وان نینە(بویس، 1377، 30-31). ل دویڤ ئەو (زانیاریێن کو د ژێدەرێن زەردەشتیاندا و ئەوێن کو ژ لایێ چەندین مێژوونڤیسێن ئیسلامیڤە هاتینە پەسەندکرن، ئەم دشێین بێژین ماوەیێ ژیانا زەردەشتی بۆ 660 سالان بەری زایینێ درۆڤریت) (پورداوود، 1384، ص21-22). هەر چەندە کو ئەڤ مێژوویە تا رادەیەکێ زۆر هاتییە پەسەند کرن لێ لگەل هندێ ژی هندە ڤەکۆلەر ب پشتبەستن ب زمان و زانیاریێن کەڤنترین بەشێن ئەڤێستایێ ئەڤێ مێژوویێ رەت دکەن و د ئەڤێ باوەرییێدانە کو سەردەمێ ژیانا زەردەشتی بۆ بەری دامەزراندنا دەولەتا مادان، یانکو بۆ پتر ژ هەشت سەد سالان بەری زایینێ درۆڤیت (پورداوود،1384، ص21-22)، کەواتە دشێین بێژین پتر وەسا بەربەلاڤە کو زەردەشت دناڤبەرا 628-551 بەری زایینێ ژیایە، لێ ئەڤ مێژوویە ڤەبڕ نینە و چێدبیت بەری ئەڤێ مێژوویێ ژی ژیا بیت. (بارندر، 1993، ص90)

دیارە کو ئاریشە ب تنێ سەردەمێ ژیانا زەردەشتی نینە، بەلکو جارنا باسێ هەبوون و نەبوونا وی ژی دهێتەکرن، ئانکو هندەك زەردەشتی ب کەسایەتییەکێ مێژوویی دزانن کو هەولا چاکسازیێ د ئایینەکێ کەڤندا دایە، واتە ئەو ئایینێ کو بەری هاتنا وی دناڤ مللەتێن هند و ئوروپیدا باو بوویە. ب دیتنا هندەکێن دی ژی زەردەشت ب تنێ سیمبۆل ئانکو رەنگڤەدانا ئایینێ مەزدییە کو گرنگیێ ددەتە پەرستنا ئەهورا مەزدای، ئانکو چ چاکسازیێن ئایینی ژ لایێ زەردەشتی نەهاتینەکرن، تەنانەت هەبوونا کەسایەتیەکی ب ناڤێ زەردەشتی ژی جهێ گومانێیە.(الیاد،1386، ص375-376)

ئەڤ ناکۆکییە و هەبوونا بۆچوونێن جیاواز سەبارەت ب سەردەم و ژیانا زەردەشتی تشتەکێ ئاساییە، بەری هەر تشتەکی دڤێت ئەڤێ چەندێ بدەینە دیارکرن کو زەردەشت پەیوەستە ب سەردەمەکێ دێرینڤە، لەوما مە چ زانیاریێن هویر ل سەر ژدایکبوون و ژیانا وی نینن، ژ لایەکێ دیڤە ئەڤ ئایینە تووشی گەلەك هێرش و دژایەتیکرنان بوویە، بۆ نموونە پشتی ژناڤچوونا هەخامەنشیان ب دەستێ ئەسکەندەرێ مەقدوونی، و حوکمرانییا جێنشینێن وی یێن سلووکی

بۆ ماوەیێ نێزیکی هەشتێ سالان، گرنگی ب ئایینێ زەردەشتی نەهاتییە دان و پتر هەولا بەلاڤکرنا کلتووریێ یونانیان هاتییەدان، زێدەباری ئەڤێ چەندێ هەر وەکو د نڤیسنێن زەردەشتیاندا هاتییە، ئاڤێستایا راستەقینە د هێرشا ئەسکەندەریدا هاتییە سۆتن. پشتی ب داویهاتنا سەردەمێ دەستەلاتداریا سلوکیان، ئەشکانی هاتینە سەر دەستهەلاتێ، هەرچەندە کو ئەو ئیرانی بوون و زەردەشتی بوون لێ دەستهەلاتداریا هەشتێ سالیا یونانیان ب تەمامەتی کاریگەری لسەر وان کربوو، لەوما خۆ ب حەژێکەرێن کلتوریێ یونانی دزانین و گەلەك گرنگی ب دابونەریت و بەرهەمێن ئیرانی نەددان. ئەڤ چەندە بەردەوام بوویە تاکو پشتی چوارسەد و حەفتێ و شەش سالان دەمێ دەستهەلاتداریا ئەشکانیان ب دویماهیك هاتی و ئەردەشێرێ بابەکان وەکو ئێکەمین پاشایێ ساسانیان بوویە دەستهەلاتدار، ل سەردەمێ ساسانیان گرنگییەکا مەزن ب ئایینێ زەردەشتی هاتەدان و پەرتووکێن بەربەلاڤێن ئایینێ زەردەشتی هاتینە کۆمکرن، لێ وەکو خویایە پشتی چوارسەدسالان ئەڤ ئایینە جارەکا دی تووشی هێرشێ بوویە، ئەڤێ جارێ عەرەبان دەولەتا ساسانی ژناڤبریە و جارەکا دی ئایینێ زەردەشتی بەرەڤ لاوازییێڤە چوویە. پشتی چەند سەدەیان ژی دەڤەر تووشی هێرشا مەغولان بوویە و ب ئەڤی رەنگی ئەوا کو عەرەب نەشیاین ژناڤ ببەن سەر دەستێ مەغولان ژناڤچوویە. (پورداوود، 1384، ص21-22.)

ب هەر رەنگەکی بیت و ئەڤ کەسایەتییە کەنگی و چەوا ژیا بیت، ب کەسایەتییەکێ گرنگ و کاریگەر دناڤ مللەتێن ئاریاییێن ئیرانێ دهێتە هژمارتن.(د نڤیسارێن ئایینییێن زەردەشتیاندا گەلەك بابەتێن سەیر و نامۆ دەربارەی پێشبینییێن بەری ژدایکبوونا زەردەشتی و چەوانییا ژدایکبوونا وی هەنە.)(هیوم، 1369، ص270)، سەبارەت ب کەسایەتییا وی ژی دهێتە گوتن کو (دەمێ زارۆك جهێ سەرسورمانا هەمیان بوویە، بەرسڤێن وی زانایانە و بهێز بووینە، دەمێ ژیێ وی بوویە بیست سال بێ رەزامەندییا دەیبابێن خۆ ژ مال دەرکەفتیە و دەمێ خۆ بۆ خزمەتا ئایینی تەرخان کریە. وەرچەرخانا مەزن د ژیانا وی ل ژیێ سیە سالیێ بوویە، دەمێ هەست ب ئەڤێ چەندێ کری کو ئەهورامەزدای ئەو ژبۆ پاکژبوون و پێغەمبەر بوونێ هەلبژارتییە(هیوم، 1369، ص271-272). د داوی دەقێن زەردەشتیاندا زەردەشت وەکو کەسەکێ پیرۆز هاتییە ناساندن، کەسەك کو مل ب ملێ ئەهورامەزدا و بۆنەوەرێن دیێن ئاسمانی هەژی پەرستنێیە.(هیوم، 1369، ص277).ئەڤە (تشتەکێ سروشتتیە کو زەردەشتی ژی پشتی دەربازبوونا دەمەکێ درێژ ژ مرنا زەردەشتی کەسایەتییا وی بکەنە نموونەیی و وی ب کەسەك بزانن کو هەلگرێ سیفەتێن خودایی بوویە). (الیاد،1386، ص277).

هەلویستێ مشەختی ل بەرامبەر کەسایەتی و ئایینێ زەردەشتی، هەلویستەکێ تایبەتە، ب تنێ بریتی نینە ژ ناڤهینانا وی و ئاماژەدانەکا سەرپێی، بەلکو حەژێکرن و ڤیان و پەسنا شاعری ب خۆڤە دگریت. هەرچەندە کو شاعری ل گەلەك جهان و ب ئاوایێن جۆراوجۆر باسێ زەردەشتی و ئایینێ وی کرییە، لێ هندەك شعر ب تەمامەتی بۆ پەسنا زەردەشتی و ئاینێ وی هاتینە تەرخان کرینە، ژ هەمیان بالکێشتر شعرا(زەردەشت)ە کو ب ئەڤی رەنگی دەست پێ دکەت:

چەند هەیڤ وچەند ستێرە

ناگەنە غارێ زەردەشت

خورشیدێ سەر ب ژێرە

پونکری وارێ زەردەشت (مشەختی، 2012،ل 220)

هەمی رۆناهییێن جیهانێ ناگەهەنە، ئەوێ رۆناهییا کو ژ شکەفتا زەردەشتی دەرکەفتی، ئەڤە ژی ئاماژەیە بۆ ئەو دەمێ کو زەردەشتی ل ناڤ شکەفتەکێ بووراندی و د ئەنجامدا شیای راستییا ئەڤێ جیهانێ بزانیت. زەردەشت هاتییە وەکهەڤکرن لگەل رۆژەکا رۆهن کو رۆناهییێ ددەتە وەلاتی و وەلاتی رۆهن دکەت. شاعر ب رێز و شکۆمەندییەکا مەزن باسێ زەردەشتی دکەت و دێرێن دیێن شعرێدا لایەنێن ئەرێنییێن ئایینێ وی بەرجستە دکەت.

مشەختی نە ب تنێ پەسنا زەردەشتی دکەت بەلکو ئایینێ وی ب ئایینەکێ نموونە و پێشکەفتی دزانیت و داکۆکیێ ل سەر کوردبوونا وی دکەت و شانازیێ ب هندێ دکەت کو کورد ژ نەژادێ زەردەشتینە:

ب چاڤێ عەقلی دینەك زۆر جوانە نــە نــژیاری ژ دێـــو و ئــەهریمانە

ل دونیایێ چ خۆش و بەختیارم کو ئەز کوردم نە چەفت و نە خوارم

دلێ خۆرەم چ پڕ بەخت و چ شادم کو زەردەشـــتی هــە بوون خوون و نەژادم(مشەختی، 2012،ل 269)

ب نێرینا مشەختی ئەگەر ب چاڤێ عەقلی ئانکو لۆژیکێ و دویر ژ هەست و سۆزان تەماشەی ئەڤی ئایینی بکەین، دێ زانین کو ئایینەکێ پاکە و نژیارێ ئەڤی ئایینێ هزرێن خراب و وێرانکەر نینن. شاعر شانازیێ ب هندێ دکەت کو کوردە، ئەگەرێ ئەڤێ شانازیکرنێ ژی ئەوە کو بابکالکێن وی زەردەشتی بووینە و خودان باوەرییەکا پاك و زەلال بووینە. ل دەڤ مشەختی ستایشکرنا زەردەشتی پەیوەستە ب لایەنێ نەتەوایەتی و نیشتیمانیڤە، واتە ب ئەرکەکێ نەتەوەیی هاتییە زانین:

وەکی من تە دڤێتن، کیشوەرێ خۆ؟

ستایشا بکە بۆ پێغەمبەرێ خۆ

ژ دل دەرکە رەها بێگانەگوێی

بەسە کلك و بەسە بێ ئابڕویی(مشەختی، 2012،ل 269)

ئەگەر کە سەك ب دروستی حەژ کورد ستانێ دکەت، دڤێت ستایشا پێغەمبەرێ خۆ یێ دێرین، واتە زەردەشـــتی بکەت، ب ئەڤی رەنگی هەر کوردەك دێ شێت خۆ ژ بیانی پەرستیێ رزگاربکەت.

مشەختی ستایشا ئایینێ زەردەشتی و بنەما و ئامۆژگاریێن ئەڤی ئایینی ژی دکەت. شاعر لسەر زارێ زەردەشتی ب خۆ ب پەسن و ستایشا ئایینێ زەردەشتی رادبیت:

ئایینم ئازادی ددەت،هەم خۆشی و شادی ددەت
ئاڤاهی و دادی ددەت،چاڤرۆن بژین پڕ لڤلڤین
ژ ئایینم زانا ببی،دل رەوشن و بینا دبی
بۆ راستیان گویا دبی،کرداریّ چاك و چێترین
دینم جیهان گولشەن دکەت،ئاسوودە ژ ئەهریمەن دکەت
جان و دلا رەوشەن دکەت،بۆ تە سپێرە ئاسنین
تو ژ پەرتەوێ دینێ (بەهی)،دێ بینی شەوق و فەرەهی
ب رازێ جیهانێ ئاگەهی،دێ ناسی رویلی ژ هنگڤین (مشەختی، 2012،ل 300)

ب دیتنا مشەختی ئایینێ زەردەشتی ژێدەرێ ئازادی و ئاڤەدانی و بزاڤ و لڤلڤین و زانا بوون و رەوشتێ بەرزە، ئەڤ ئایینە دشێت جیهانێ بەرەڤ ئێمناهی و خۆشیێ ببەت و مرۆڤان بپاریزیت.

پێغەمبەر بوونا زەردەشتی ل دەڤ مشەختی بابەتەکێ زەلال و رۆهنە و ئەوی چ گومان لسەر ئەڤێ چەندێ نینە، ئانکو گەلەك جاران ناڤێ زەردەشتی لگەل پێغەمبەرێن دی دهینیت، یان سویندێ ب ناڤێ وی دخۆت، جارنا جەختێ لسەر پیرۆزبوونا زەردەشت و پەیوەندییا وی لگەل خودێ دکەت:

مە خارن سوند و پەیمان، بەرات مە خارن هزار ب ئاویست و ب زەردەشت، ب چەند ناڤێت خودایی(مشەختی، 2012،ل 41)

شاعر سویندێ ب زەردەشتی و پەرتووکا وی دخۆت، پاشان دبێژیت کو ژبلی ئەڤان هەر دوو پیرۆزییان ئەوی سوند ب گەلەك ناڤێن دیێن خودایی خواربیە، ئانکو زەردەشت و ئافێستا ژی ژ ناڤێن خودایی و پیرۆزن.

جارنا ژی دەمێ ناڤێ پێغەمبەران دهینیت، لگەل ناڤێ وان ناڤێ زەردەشتی ژی دهینیت، ب دەربڕینەکا دی ل دەڤ وی زەردەشتی ژی هەمان پلە و پایەیا پێغەمبەرێن دی هەیە و ژ وان کێمتر نینە:

نەعیسایە،نە لوقمانە
مە دەربینن ژ خمخانە
نە (موسی ابن عمران)ە
نە زەردەشتێ ئیرانا من(مشەختی، 2012،ل 43)

ل جهەکێ دی ژی دەمێ باسێ پەیوەندییا دناڤبەرا مرۆڤ و خودایێ مەزن دکەت، ل ژێر کاریگەریا ئایینێ زەردەشتی و هزرا سۆفیگەریێ دبێژیت:

ئەزم موسا،ئەزم عیسا،ئەزم زەردە شت و ئیبراهیم ئەزم پەروەر، ئەزم سەروەر، ئەزم جاویدێ ئێکجاری...(مشەختی، 2012،ل 43)

مشەختی بۆ بەردەوامیدان ب خەبات و بەرخودانێ ژی گەلەك جاران پەنایێ بۆ زەردەشتی دبەت، ئانکو وەکو سیمبۆلەکێ نەتەوەیی پیرۆز سەرەدەریێ لگەل زەردەشتی دکەت:

دخوم سووندێ ب چەند باران و بەفران دخوم
سووندێ ب زستان و ب عەوران
دخوم سووندێ ب زەردەشتێ گولی زەر تەبەر
ناکەم هەتاکو روژا مەحشەر
نەشێم بێمە تەوافت ئەی گولا جان ژ تەرسێ
دبەبان و پیرکلۆزان... (مشەختی، 2012،ل 216)

زەردەشت لگەل رەگەز و دیاردێن سروشتیێن وەلاتی جهێ پیرۆزی و رێزگرتنێیە. دەمێ شاعر خۆ ل ئاوارەییێ دبینیت و هەستێ ب غەریبیێ دکەت، سۆز و پەیمانان بۆ وەلاتێ خۆ نوی دکەتەڤە و ئەڤێ چەندێ رادگەهینیت کو دوژمن بووینە ئاستەنگ و ژ بەر وان نەشێت ب دیتنا وەلاتێ خۆ شاد ببیت. مشەختی ژ بۆ بەرگریکرنێ و بەرزکرنا تێهن و وریا کوردایەتیێ مفای ژ شکۆمەندییا زەردەشتی وەردگریت:

ئەی کوڕێت زەردەشت و کاوە ما نە شەرمە هوون رەڤین
بەر کوڕێت حەمشێ و عەیشێ،لێڤ وەکی ماریّ مری
جارەکێ دی ئەز دبێژم : سەد تفو سەر وە،تفو
ئەو فهێتی وە ژبیر کر،عارەبان گەل وە کری... (مشەختی، 2012،ل 216)

کورد ژ نفشێ زەردەشت و کاوەینە، لەوما شەرمە کو لبەر نەتەوەیەکی دانن کو د مێژوویا واندا چ کەسێن وەها نین.

دیارە ب تنێ سەردەمێ ژیانا زەردەشتی جهێ پرسیار و گومانێن ڤەکۆلەران نەبوییە بەلکو جهێ ژدایکبوونا وی ژی بوویە بابەتێ ڤەکۆلین و دویڤچوونا گەلەك ڤەکۆلەران هەتا وی رادەی کو هندەك رۆژئاڤا ئیرانێ و هندەك رۆژهەلاتا ئیرانێ ب جهێ ژدایکبوونا وی دزانن. گەلەك رۆژهەلاتناس د ئەڤێ باوەرییدا بووینە کو زەردەشت ل رۆژهەلاتا ئیرانێ ژدایکبوویە لێ نهو ل دویڤ بۆچوونا پتریا ڤەکۆلەران و هەر وەسا باوەری و گۆتنێن زەردەشتیان، زەردەشت ل رۆژئاڤا ئیرانێ ب تایبەت ل گەزن کو نێزیکی دەریاچەیا ئورمێیە ژدایکبوویە ،دیارە ل ئەڤی جهی کو نهۆ ب تەختێ سولەیمان ناڤدارە، ئاتەشکەدە یانکو پەرستگەهەکا ناڤدارێ زەردەشتیان هەبوویە کو گەلەك ژ نڤیسەر و مێژوونڤیسێن موسلمانان باسێ وێ کرینە، زێدەباری ئەڤێ چەندێ پرانییا مێژوونڤیسێن موسلمانان ل سەر ئەڤێ چەندێ رێککەفتینە کو زەردەشت خەلکێ رۆژئاڤا ئیرانێ بوویە(پورداوود، 1384، ص23-24). هەر وەسا ب پشتبەستن ب کەڤن بوونا

زمانێ گاتان و وەکهەڤییا وێ لگەل ڤیدا یا هندوسیان و ل سەر بناغەیێ شرۆڤەکرنا ئیتۆمۆلۆژیا زمانی دشێین بێژین زەردەشت ل رۆژئاڤا ئیرانێ ژیایە(الیاد،1386، ص377)

چێدبیت ئەڤە بۆ ڤەکۆلەران ب تنێ بابەتەك بیت کو هەولا سەلماندن و ئێکلاکرنا وێ ددەن، لێ ژبۆ کوردان بابەتەکێ هەستیارە، چونکە ژدایکبوون و ژیانا زەردەشتی ل رۆژئاڤا ئیرانێ پەیوەستە ب ژیانا وی ل کوردستانێ ئانکو بریتییە ژ مادی بوونا وی، لێ ژدایکبوونا وی ل رۆژهەلاتا ئیرانێ دێ بیتە ئەگەر کو گرنگییا وی وەکو کەسەکێ مەزن د میژوویا کوردا بکەڤیتە بەر گومانێ. دیارە مشەختی های ل ئەڤێ چەندێ بوویە ژبەر هندێ گەلەك ب رۆهنی و ئاشکرایی جەخت و داکۆکی لسەر رەهـ و رەچەلەکێ زەردەشتی کرییە:

مەردێ ژ ماکا باستان، رابوو ژ ئازەرپادگان ژ ئـێـڵـێ (سپەنت)ێ ناڤجوان، ژ خانەدانێ کوردنشین...(مشەختی، 2012،ل 299)

مشـــەختی د ئەڤێ دێرێدا ئاماژەیێ ددەتە هندێ کو زەردەشـــت ل ئازەرپادگان ئەوا نوکە ب ئازەربایجان دهێتە نیاســـین ژدایکبوویە، شاعری پشت ب ناڤێ تەعریب کریێ دەڤەرێ نەبەستییە، داکو پتر و باشـــتر رەســـە ناتیا زەردەشـــتی بدە تە دیارکرن. پشـــتی دەستنیشانکرنا جهێ ژدایکبوونا زەردەشتی شاعر باسێ بنەمالا زەردەشـــتی دکەت کو (ســـپەنتمان)ە، ئەڤە ئێك ژ بنەمالێن مێدیان بوویە کو ب دیتنا شاعری کورد بووینە. شاعر ل جهەکێ دی ژی زۆر ب ئاشکەرایی باسێ کوردبوونا زەردەشتی دکەت:

تۆرەیە زەردەشت ژ هنگو، کورد هەمی قەومێ وینە ما نزانی ئەو ژی کورد بوو؟ مێژوو ناهێتە ڤەشار...(مشەختی، 2012،ل 318)

دەربرینا (مێژوو ناهێتە ڤەشار) نیشانا ئەڤێ چەندێیە کو شاعری ئاگەهـ ل ئەوان بیر و بۆچـــوونان بوویە کو نکۆلی ل کورد بوونا زەردەشـــتی کرینە ، ب دیتنا شـــاعری کورد بوونا زەردەشـــتی ب چ رەنگان جهێ گومانێ نینە.

هەرچەندە کو زەردەشت ل رۆژئاڤا ئیرانێ ژدایکبوویە، لێ وەکو دیارە ل ئەڤێ دەڤەرێ پێشوازی ژ بانگەوازا وی یا ئایینی نەهاتییەکرن و ئایینێ وی نەهاتییە پەسەند کرن، لەوما نەچاربوویە ژ ئەڤێ دەڤەرا دەرکەڤیت .(زەردەشت پشتی دەهـ سالان ژ دەستپێکا پێغەمبەراتییا خۆ ژ رۆژئاڤا ئیرانێ بەرەڤ رۆژهەلاتێ کۆچ کر و بەرێ خۆ دا باژێرێ بەلخ، گوشتاسپ کو ل ئەوی سەردەمی دەستهەلاتدارێ ئەڤی باژێری بوو، باوەری ب ئایینێ زەردەشتی هینا و خزمەتا بەلاڤکرنا ئەڤی ئایینی کر)(وحیدی، 1393، ص31). باوەریهینانا گوشتاسپ و برایێ وی و وەزیرێ وی و هندەك ژ کاربدەستێن کۆچکا وی ب زەردەشتی، ب وەرچەرخانەکا مەزن د ژیانا زەردەشتیدا دهێتە زانین، ئەڤ وەرچەرخانە ژی ماوەیێ دناڤبەرا ژیێ 42 سالی تاکو 57 سالی ژ ژیێ زەردەشتی ب خۆڤەدگریت.(هیوم، 1369،ص274). (مشەختی) ئاماژە ب ئەڤێ وەرچەرخانا مەزن د ژیانا زەردەشتیدا دایە، دایە دیار کرن کو د گەلەك ئایینانداا مشەخت بوون ئانکو وەغەرکرن بنەمایێ گۆڕانکاریێن مەزن بوویە، ئێك ژ ئەوان ئایینان ژی ئایینێ زەردەشتیییە:

هەمی (مورسل) مشەخت بوونە

ئـــەژی ئـــێکم وەکی هـــەمیان

وەکی زەردەشت وەکی عیسا

وەکی موسایێ عمرانە...(مشەختی، 2012،ل 225)

زەردەشت ژی مینا موسی و عیسای مشەخت بوویە، ئەڤە ژی ئێك ژ ئەدگارێن هەمی پێغەمبەرانە. مشـــەختی ب تنێ ئاماژەکا گشـــتی ب ئەڤێ کۆچـــکرنێ نەدایە، بەلکو هویرکاریێن وێ باســـکرییە و دایە دیارکرن کو چـــەوا (گوشـــتاســـپ) ئانکو (ویشـــتاســـپ) ئێکەمین دەستەلاتدار بوویە کو باوەری ب ئایینێ زەردەشتی هینایە:

وی گوت کو ئەز پێغەمبەرم،زەردەشتێ ڤالا گەوهەرم

فەرخوندە پەیکێ داوەرم، خۆش ئۆل و دینێ راستین

دەستووریێ (مینو)ی ژ بارەگا،ئینا ژبۆ (گوشتاسب)ێ شاە

بەلکی بدەت بۆ وی پەناهـ،شـاهێ خودان تاج و نگین...(مشـەختی، 2012،ل 299)

شـاعر لسـەر زمانێ زەردەشـتی لگەل گوشـتاسـپی دپەیڤیت، بۆ وی ددەتە دیار کرن کو پێغەمبەرەکە کو ژ لایێ خودێ هاتییە و هەلگرێ ئایینەکێ پیرۆز و مەزنە، ئەو هەلگرێ دەستووریێ مینو ئانکو جیهانا ئاسمانی و خوداییە، زەردەشـــت هیڤیخوازە کو گوشـــتاســـپ وی بحەوینیت و هاریکارییا وی بکەت.

مشـــەختی ژ ئەنجامێ خواندن و دویڤچـــوونا خۆ بۆ میژوویا ئایینێ زەردەشـــتی گەهشـــتییە ئەڤی ئەنجامی کو ئایینێ زەردەشـــتی ب پشـــتەڤانییا هێز و دەســـتهەلاتێ ســـەرکەفتییە، ئانکو ئەگەر پشتەڤانییا گوشتاسپی و هێزا وییا لەشکەری نەبا، ئەڤ ئایینە بەلاڤ نەدبوو:

هیچ نەکر زەردشتێ خۆمان،وێل کری و دەربەدەر بوو

تا کو (گوشتاسب)ی ژبۆ وی دەستهەلینا دەرکەمین...(مشەختی، 2012،ل 302)

3. گرنگیدان ب قوناغێن میژووییا ئایینێ زەردەشتی

زەردەشـــت ئـاوارە و دەربـەدەر بوو هـەتـا ئـەوی دەمی کو دەســـتهەلاتدارەکی خۆ لێ کرە خودان و پالپشـــتییا وی کر.هەر ئەڤ تەڤلیهەڤبوونا ئایینێ زەردەشـــتی لگەل دەســـتهەلاتێ فاکتەرەکێ ســـەرەکیێ بهێزکەفتنا دەولەتا ئیرانێ بوویە و بوویە ئەگەر کو

زەردەشـت ژی تا رادەیەکێ مەزن گۆڕانکاریێ بێخیتە ئاراسـتەیا خۆ یا ئایینی، ب دەربڕینەکا دی (زەردەشـت ژی د قوناغێن داوییا ژیانا خۆ دا، پشـتی کو شـیای دەسـتەلاتداران بینیتە سـەر ئایینێ خۆ و پێرەوان بۆ خۆ پەیدا بکەت، ئایین بۆ خزمەتکرنا مەرەمێن لەشکەری و سیا سی و دبەرژەوەندییا ملەتیدا بکارهینایە و گرنگیدایە شەر و ململانێ لگەل ملەتێن هەڤسوی)(هیوم، 1369، ص277).

لگەل خویابوونا ئایینێ زەردەشتی دەولەتا ئیرانێ گەلەك بهێزکەفت، سوپایێ ئیرانێ شیا هەڤسویێ خۆ یێ بهێز واتە دەولەتا بابل ل سالا 539 بەری زایینێ بێخیتە ژێر دەستهەلاتا خۆ، ل داویێ ژی ئیمپراتورییەکا بهێز ل ژێر حوکمێ داریوشێ مەزن هاتەدامەزراندن و هێرشێن خۆ بەرەڤ ئەوروپا دەست پێکرن تاکو ل شەرێ سالامیس سنوورەك بۆ وان هاتەدانان. دیارە ئەڤ شەر و ململانەیە بەردەوام بوویە تاکو ئسکەندەرێ مەقدوونی شیایە ب ئێکجاری دویماهیێ ب ئەڤێ ململانێ بینیت و دەولەتا هەخامەنشی ژناڤ ببەت. ب ئەڤی رەنگی ئیران ل ژێر دەستەلاتا جێنشینێن ئەسکەندەری مایە. ل سەردەمێ دەستهەلاداریا یونانیان و دەستهەلاداریا پارتییان(ئەشکانییان) ئایینێ زەردەشتی بەرەڤ رۆژپەرستی و فرەخوداپەرستی و بیروباوەرێن میترایێن کەڤنڤە چوو. ئەم دشێین ماوەیێ دناڤبەرا 226 هەتا 651 بەری زایینێ ب ماوەیێ سەربەخۆییا ئایینێ زەردەشتی ل قەلەم بدەین، ئەردەشێر کو ئێك ژ پشتەڤانێن بهێزێن زەردەشتی بوو جارەکا دی سەربەخۆییا ئیرانێ راگەهاند و وەلاتێ ئەرمینیایێ داگیرکر و ئیمپراتوریەتا ساسانی دامەزراند. شینوارێن بەردینێن سەردەمێ ئەردەشێری ئەڤێ چەندێ نیشان ددەن کو چەوا خودایێ دینێ زەردەشتی خەلەکا دەستهەلاتێ رادەستی ئەردەشێری دکەت.هێز و دەستهەلاتا ئایینێ زەردەشتی هەتا سالا 651 زایینی بەردەوام بوو، ل ئەڤێ سالێ عەرەبان ل ژێر کاریگەرییا ئایینەکێ نوی ب ناڤێ ئیسلامێ هێرش کرە ئیرانێ و دەولەتا ساسانی ژناڤبرن. پرانیا زەردەشتییان یان بوونە موسلمان یان ژ ئیرانێ رەڤین و ل جیهانێ بەلاڤ بوون لێ پرانیا وان ل باژێرێ بومبای ل هندێ ئاکنجی بوون، نهۆ ژی ژ لایێ گیانی و هارکارییڤە ژ باشترین هەڤوەلاتیێنن هندێ دهێنە نیاسین . (هیوم، 1369، ص279–280)

هەرچەندە کو ئەڤ وردەکاریێن مێژوویی د شعرێن مشەختیدا ناهێنە دیت، لێ گەلەك جاران مشەختی ئەڤ سەرکەفتن و لاوازبوونا ئایینێ زەردەشتی ل قوناغێن مێژوویێن جودا جودا وەکو نموونە یان سیمبۆلەك بۆ سەرکەفتن و شکەستێن کوردان و ئەو زولم و زۆرییا کو ل کوردان دهێتە کرن بکاردهینایە. مشەختی ئەو زۆردارییا کو عەرەبان ل کوردستانا باشور ل هەمبەر کوردان کری ب درێژەپێدانا کار و کریارێن عەرەبان ل دەمێ رووخاندنا دەولەتا ساسانی دزانیت، ئانکو ب دەربڕینەکا دی نەمان و لاوازبوونا ئایینێ زەردەشتی ب فاکتەرەکێ سەرەکیێ زالبوونا عەرەبان ل سەر کوردان ل قەلەم ددەت:

ئـــەو چ دێون،چ دوڕندن ؟ ئـــەو رەوشت کـــولاژدمن
دەولەتا ساسانی وان کوشت،چەند هزار علمێ دەلال
چەند هەزار گەنجینە وان سۆت،دەفتەر و مێژووی ڤەکە
دیلکرن شادۆتی نازك، چـــەند هزار منـــدال و مـــال
چـــەند کـــتێبخانە ل مـــە سۆتن، هەمەدان خاپوورکرن
سەد هزار ملیۆن ووشە چوون، بوونە خاکستەر د چال...(مشەختی، 2012،ل170)

ل ڤێرێ دەمێ نەکامییا عەرەبان دکەت، خەم و دلگرانییا خۆ ل هەمبەر ژناڤچوونا دەولەتا ساسانی ل سەر دەستێ عەرەبان و ئەو کار و کریارێن عەرەبان هەر ژ برنا ژنان و کچان، تاکو دگەهیتە سۆتن و ژناڤبرنا پەرتووکان ددەتە دیارکرن، کەواتە مشەختی بەشەکێ گرنگ ژ مێژوویا ئایینێ زەردەشتی ب واقعێ سەردەمێ خۆڤە گرێ ددەت. تەنانەت دەمێ داخوازا تۆلەڤەکرنێ ژ کوردان دکەت، تنێ ئاماژێ نادەتە ئەو زۆردارییا کو رژێمێن عیراقێ ل هەمبەر کوردان کرین، بەلکو مێژوویا ئەڤێ زۆلم و زۆرداریێ بۆ بەری سەدان سالان دژڤرینیت:

برینا کویر ئەگەر قرتـــماغـــێ بگریت بنێ وێ هەر غەرەزدارە و ب کینە
گەلەك کریە لگەل مە ژ دەورێ ساسان ژبیر نا کەین،وەرە،تۆلەی هەلینە...(مشەختی، 2012،ل49)

گەلەك جاران مرۆڤ هەستێ ب هندێ دکەت کو مشەختی جارنا ژ سنۆرێ نەتەوایەتیێ دەرکەفتییە و گرنگی ب مێژوویا نەژادی و ململانا ئارییان لگەل نەژادێن دی ژی دایە:

ئەو چ عـــاشوورا و حـــسێنن وە ب دەڤـــێ خۆ گرتییە
ئەو چ گێلمگێدان و رەشپۆش، شبتی بابێ هێستران
بۆچـــی بۆ نـــاڤێ بلـــند و تەخت و تـــاراجـــێ د خـــۆ
سینگ قوتان و شینی ناکەن،رۆژی رەش، ساسانیان
ئەو ب دەردەك رەش ل ناڤچوون،مێژوو شەرمێ ژێ دکەت
هـــەر کی عـــاقل بیت دگریێت ژ هێرشا وان تازیان
عەرز و ناموس دانە بن پێ، پرس نەکە ناڤ و فهێت
سەد هەزار علم و هونەر کوشت ،مۆبەد و ئاتەشگەهان
یا فەرە ئەو رۆژی رەشتار هوون نیهاران بۆ بکەن
ســینگ قوتان و شــین و تازی، هات و هاوار و فیغان...(مشــەختی، 2012،ل200)

مشەختی رەخنەیێ ژ ئیرانیان دگریت کو ب هەلکەفتا شەهیدبوونا ئیمام حوسەینی شینیێ دگێڕن و سینگ قوتانێ دکەن، ب دیتنا وی ل جهێ ئەڤێ هەلکەفتێ، دڤێت ئەو ل ئەوێ هەلکەفتا کو دەولەتا ساسانی ژناڤچووی بەهیێ دانن، واتە ل ئەوی دەمێ کو شارستانییەت و ئایینێ وان ژناڤچووی و پەرستگەهێن وان هاتینە سۆتن و نامویسا وان هاتییە بن پێ کرن. ب ئەڤی رەنگی ئەم دشێین بێژین ژناڤچوونا دەولەتا ساسانی و ئایینێ زەردەشتی ل دەڤ مشەختی ب دویماهیکهاتنا شکۆمەندی و مەزناتییا مللەتێن ئاریێن ئیرانێ هاتییە زانین و شاعری خەم و پەژارەیا خۆ ل هەمبەر ئەڤێ چەندێ دایەخویاکرن.

4. پیرۆز راگرتنا ئاڤێستایێ

پەرتووکا پیرۆزا زەردەشتیان ئەڤێستایە. یا بنەجهـ ئەوە کو ئەڤ پەرتووکە بەری سەدێ پێنجێ پێش زایینێ نەهاتبیتە نڤیسین، لێ بەشەك ژ ئەڤێ پەرتوکێ بۆ دەمەکێ گەلەك کەڤنتر ژ ئەڤی ماوەی دزڤریت. تەنانەت چێدبیت هەبوونا بەشەك ژ ئەڤێ پەرتووکێ پەیوەست بیت ب بەری پەیدابوونا ئایینێ زەردەشتی. (بارندر، 1993، ص91–92).

تەڤایا نڤیسینێن ئایینییێن زەردەشتییان ب ئاڤێستا دهێنە نیاسین. زمانێ بکارهاتی د ئەڤان نڤیسیناندا ئەڤێستاییە کو رۆر نێزیکی زمانێ سەنسکریتییە. دیارە کو ئەڤێستایا کەڤن گەلەك مەزن بوویە، لێ ئەوا کو ئەڤرۆ بۆ مە مای، ئەڤێستایەکە کو ژ پێنج بەشان پێکهاتییە: یەسنا کەڤنترین پشکا ئەڤێستاییێیە(هیوم، 1369، ص277)، (یەسنا یان یەسنە ب واتا پەرستن ... بریتییە ژ رێورەسمەکێ ئایینیێ گەلەك گرنگ ئانکو ئێکە ژ بەشێن سەرەکییێن ئەڤێستایێ کو د ئەڤی رێورەسمیدا دهێتە خواندن)(پور داوود،1387، ل2). هەر د ئەڤێ پشکێدا، کەڤنترین بەشێ ئەڤێستایێ کو هەڤدە گاتن هاتینە بجهکرن. ئەڤە تەنها پشکا ئەڤێستاییێیە کو راستەوخۆ دهێتە دان بال زەردەشتی ب خۆ (هیوم، 1369، ص277). پشکا دی (ویسپرد)ە کو باسێ رێورەسمێن نڤێژێ دکەت و ل پال یەسنایێ هاتییە تەرخانکرن بۆ پەرستنێ، ئێکە ژ پێنج بەشێن بجهـ مایی ژ ئەڤێستایا مەزنا ساسانیان. ئەڤ پەیڤە ژ دوو بەشان پێکهاتییە و واتا وێ یا گشتی بریتییە ژ (دادڤانێ دادگەها خودایی). د دەقێ (ویسپردی)دا باس ژ فریشتەیان و جیهانا مینویی و عەرد و ئەسمان و تشتێن کو عەرد و ئەسمان ب خۆڤەدگرن هاتییەکرن، هەر وەسا باسێ هەمی جەژنێن ئایینییێن زەردەشتیان و دەمێن لاڤا و نڤێژان هەر ژ سپێدێ تاکو شەڤێ و هەر تشتێ کو پەیوەست بیت ب دوعا و پەرستنێن زەردەشتیان هاتییە باسکرن و پەسنا وان هاتییەکرن. د رێورەسمێن ئایینیدا ویسپرد لگەل یەسنا و وەندیدادێ دهێتە خواندن، و ل جەژنێن شەش گاهانبار و نەورۆزێ ژی ویسپرد ب تنێ دهێتە خواندن(پورداوود،1359،ص2). پشکا سێیێ ژی وەندیدادە کو تایبەتە ب رێورەسمێن ئایینی، هەر وەسا هندەك بابەتێن مێژوویی و ژیانا پشتی مرنێ بخۆڤەدگریت. یەشتها ژی کۆمەکە ژ سروودێن ئایینی کو ژ لایێ پیاوێن ئایینی بێن زەردەشتیانڤە هاتینە پاراستن، د رێورەسمێن ئایینی دهێنەبکارهینان و ب رێکا وان داخوازا هاریکاریێ ژ بیست و نێك فریشتە و قەهرەمانێ ئایینێ زەردەشتی دهێتەکرن. خوردە ئەڤێستا ئانکو ئەڤێستایا بچویك ژی هندەك دوعانە کو هەمی زەردەشتی وان بکاردهینن (هیوم، 1369، ص277–278). خوردە ئەڤێستا ژی بریتییە ژ کۆمەکا دوعا و نڤێژ و ستایشکرنان کو ژ بۆ دەمێن جیاوازێن رۆژێ و رۆژێن پیرۆزێن هەیڤێ و جەژنێن دینییێن سالێ و هەلکەفتێن دیێن گرنگ وەکو رۆژا سەدرە لبەرکرن و کوشتی گرێدانا زارۆکان و شەهیان و بەهیان هاتینەدانان. پورداود، 1306، ص26).

ل دویڤ ئەڤان بەشان و تایبەتمەندییێن هەر نێك ژ وان، ئەم دشێین بێژین (ئەڤێستا ژ دوو بەشان پێکهاتییە، بەشەك کو یێ زەردەشتی ب خۆیە و بەشەك کو ب درێژییا دەمی تاکو سەردەمێ ساسانیان ل سەر هاتییە زێدەکرن. پشکا راستەقینەیا ئەڤێستایێ گاتن، ژ بۆ نیاسینا هزرێن راستەقینەییێن زەردەشتی، پێدڤییە ئەڤ بەشە بهێتە خواندن.) (وحیدی، 1393، ص32)

ژبلی ئاڤێستایێ و پێنج بەشێن وێ و پەیوەستبوونا هەر بەشەکی ب سەردەمەکی، شرۆڤەکرنێن ئەڤێستایێ ژی هەنە(زەند شرۆڤەکرنەکە کو ل سەردەمێ ساسانیان ب زمانێ پەهلەوی لسەر ئەڤێستایێ هاتییە نڤیسین.پازەند ژی شرۆڤەکرنەکە لسەر زەندێ کو ب زمانێ فارسییا دەری هاتییە نڤیسین) (وحیدی، 1393، ص33) دیارە د ژێدەرێن کەڤندا گەلەك جاران ئەڤ زاراڤە ب هەلە ل جهێ ئەڤێستایێ هاتینە بکارهینان.

سەبارەت ب مەزنی و قەبارا ئەڤێستایێ گەلەك بۆچوون هەنە، مێژوونڤیسەکێ رومی ل سەدێ ئێکێ زایینی باسێ قەبارێ ئەڤێستایێ کرییە و گۆتییە کو ژ دوو ملیون شعران پێکهاتییە، مێژوونڤیسێن ئیسلامی ژی باسێ قەبارا ئەڤێستایێ کرینە، بۆ نموونە مەسعوودی وەسا دایە دیارکرن کو لسەر دوازدە هزار بەرگان و ب پیتێن زێرین هاتبوو نڤیسین. (گهبەری) باسێ دوازدە هزار پیستێ گایان کرییە. د پەرتووکێن پەهلەویدا ژی باسێ هندێ هاتییەکرن کو ئەڤێستایا سەردەمێ ساسانیان ژ 815 بەشان پێکهاتییە کو هەر بەشەك لسەر 21 نەسکان هاتییە پارڤەکرن. (پورداوود، 1384، ص50–51) لێ سەرەرای ئەڤان گۆتنان، ئەڤێستایا نوکە ژ هەشتێ و سێ هزار پەیڤان پێك دهێت، لێ ئەڤ ئەڤێستایا نهۆ نە ب خەتێ رەسەن ئەڤێستایا کەڤنە و نە لدویڤ رێکخستن و رێزبەندییا وێیە(پورداوود، 1384، ص44).

مشەختی د شعرێن خۆدا ناڤێ ئاڤێستایێ لگەل پەرتووکێن دیێن ئاسمانی دهینیت، ئانکو وەکو تەورات و ئنجیل و قورئانێ سەرەدەریێ لگەل دکەت:

جاری قورئانێ دخوونم،جاری ئنجیل و زەبوور
هـەر ب خۆ ئـاویســـتـه زانم،داخـدارم،دلخرۆش...(مشـــەختی، 2012،ل152)

دیارە مشەختی شارەزاییەکا باش د ئەڤێستایێدا هەبوویە و ئەڤ پەرتووکە خواندییە و ئاگەهداری ناڤەرۆکا وێ بوویە، بەلگە ژی بۆ ئەڤێ چەندێ ئەو بابەت و ئامۆژگارینە کو ژ ئاڤێستایێ هاتینە وەرگرتن، بۆ نموونە شاعر ل جهەکی سەبارەت ب ئازادیێ دبێژیت:

رابە قورئانێ بخوینە،قـــەدرێ ئـــازادی بـبـینە دا بزانی ئـەو چ دینە،وی نیشان ئازادییە
گەر تو ئاڤێستای ببینی،هادری سەرسۆڕ دمینی با یە خەك یێ دایە ژینی،مەردمان ئازادییە...(مشەختی، 2012،ل370)

شاعر د ئەڤێ باوەرییدایە کو نێرینا ئاڤێستایێ بۆ ئازادییا مرۆڤی وەکو پەیاما قورئانێیە. مشەختی شانازیێ ب ئەڤێستایێ دکەت، خوازیارە کو کورد ژی شانازیێ ب هندێ بکەن کو نەژادێ وان ئاریە خودانێ پەرتووکەکا وەکو ئەڤێستاییێنە:

چ خۆش ئوستادە ئاڤیستا،نەیابە چـــرای رێکا خودای ژی ئافتابە
پتر قەنجی خودێ کو بۆ تە دایی چ بەختیاری،نەژادێ ئاریایی...(مشەختی، 2012،ل369)

ئەڤێستا رێنیشادەرەکا نموونە و دەگمەنە، چرایەکە کو خودێ ژبۆ رۆهنکرنا رێکا مرۆڤان پێشـــکێشـــی مرۆڤایەتیێ کرییە. ب دیتنا مشـەختی ئەڤێسـتا و پەرتووکێن دیێن زەردەشـتیان ب تایبەت بێن ب زمانێ پەهلەوی هاتینە نڤیسین ـــــــ چێدبیت مەبەستا شاعری شرۆڤەکرنێن ئەڤێستاییێ بیت ـــــــ پەرتووکێن گرنگن و مەزنن، لێ مەزناتی و شکۆمەندییا وان ل ئەوی دەمی پتر خویا دبیت کو بزانین ئەڤ پەرتووکە ژێدەرێ گەلەك بیر و باوەرێن شـارسـتانیەت و ئایینێن دینە کو پشـــتی زەردەشـــتی هاتینە، ب تایبەت عەرەبان رۆلەکێ مەزن د دزین و تالانکرنا ئەڤی کەلەپوریدا هەبوویە:

تو کتێبێت پەهلەوی جارەك بخوینە ئەی برا
هەم ل ئاویستا بنێرە،چەندی رۆنە ئەو چرا
ئەو دەمە دێ بۆ تە رۆن بیت،چەند دزینە وەك گورا
ســـەد هزار کوڤان و ئاخان دێ بکەی شـــین و گری...(مشـــەختی، 2012،ل305)

5. بنەما و باوەرییێن زەردەشتیان

1.5. ئێکتا پەرستی:

بناغەیێ سەرەکیێ هەر ئایینەکی بریتییە بابەتێ پەرەستنێ، ئانکو چەوانییا نێرینا ئەوی ئایینی بۆ مەسەلا ئافراندنا گەردوونی و بۆنەوەران. هەر لسەر ئەڤی بناغەی باسێ ئێکانەپەرستی یان دووانەپەرستی و فرەخودایی و هەبوونا خوداوەندان د ئایینێن جۆراوجۆردا دهێتەکرن. سەبارەت ب ئایینێ زەردەشتی فەرە بێژین کو (ئێك ژ ئالۆزترین بابەتێن پەیوەست ب ئایینێ زەردەشتی بابەتێ پەیوەندییا رەوشتییا دووانەییا دناڤبەرا هەر دوو گیانێن خێرێ و شەریدا و پەیوەندییا ئەڤێ چەندێ ب ئەهورامەزدایڤەیە. ژبەر گەلەکی و جۆراوجۆرییا ئەو شرۆڤەکرنێن کو بۆ ئەڤی بابەتی هاتینە کرن ،هەر هەولەك ژی بۆ ئێکلاکرن و شرۆڤەکرنا ئەڤێ چەندێ بهێتەکرن، دێ بێ ئەنجام مینیت) (یحیی، 2016،ص7) واتە هێشتا ڤەکۆلەر و بسپۆر نەشیاینە بدەنە دیارکرن کو ئایینێ زەردەشتی ئایینەکە کو باوەری ب هەبوونا ئافەرێنەرەکی هەیە یان باوەری ب هەبوونا دوو ئافەرێنەران هەیە.

هندەك زانا و بسپور ئایینێ زەردەشتی ب ئایینەکێ دووانەیی کو باوەری ب هەبوونا دوو خودایان هەیە دەدەنە نیاسین، هندەکێن دی ژ داکوکیێ لسەر ئێکانە بوون، ئانکو باوەری هەبوون ب خودایەکی دکەن، لێ دەستەیا سێیێ بۆ هندێ دچن کو زەردەشت ژ لایێ لاهوتیڤە ئێکانەیی بوویە، لێ ژ لایێ فەلسەفیڤە دووانەیی بوویە، کەواتە ژ لایێ باوەرییا ئایینیڤە خودایەك د جیهانێدا هەیە، لێ دەمێ فەلسەفا جیهانێ شرۆڤەدکەت باسێ هەبوونا دوو خودایان دکەت کو ململانە دناڤبەرا واندا هەیە.(شناوی، 2002،ص146)

خودێ ل دەڤ زەردەشتی ئەو(زاتێ زال و زانایە کو ب ئەهورا مەزدا دهێتەنیاسین. ئەو ئافەرێنەرێ عەرد و ئەسمانانە، دەستپێك و دویماهیکە.زەردەشتی ئەڤ خودایە ب هەڤال دایە نیاسین، ئەستەمە ئەڤی خودای چ پەیوەندی ب شەڕ و خرابیێ هەبیت.گیانێ پیرۆزێ ئەڤی خودای هەلسەنگاندنێ بۆ ژیانێ دکەت و ژن و زەلامان دئافرینت. ل ڤێرێ گیانەکێ خراب و چەپەل و وێرانکەر هەیە کوبەرێ مرۆڤی دەدەتە ئامانجێن خراب وەکی دفن بلندی و درەوێ. لسەر مرۆڤییە کو ئێك ژ ڤان هێزێن هەڤدژ هەلبژێریت، رەفتارێ رێبازا شەڕ و خرابیێ دێ ژیانا مرۆڤی تژی هزرێن خراب و پەیڤێن خراب و کردارێ خراب کەت. لێ ئەگەر رێبازا حەقیێ هەلبژێرن دێ بەشداریێ د هزرا باش کەن و گەهنە پێگەهشتن و نەمریێ و مەلەکوتا ئەسمانی کو هەمی ژ سروشتێن خودێنە) (بارندر، 1993، ص90–91)، کەواتە راستە کو زەردەشتی خودا پەرستن و دژی ئەهریمەن، ئانکو هێزا خرابییێنە، لێ ئەڤ هێزا خرابیێ ژی مینا خودێ شیانا ئافراندنا هندەك تشتان و ئەنجامدانا هندەك کاران هەیە و مایێ خۆ د کاروبارێن جیهانێدا دکەت، ئەهورامەزدا تشتێن باش و پۆزەتیڤ دئافرینیت و ئەهریمەن بەرپرسە ل بەرامبەر تشتێن خراب، ئانکو (شەڕ ژی هەر

وەکو خێرێ جەوهەرەکە، خێر و باشی هەمی بۆ خودێ دزڤرن و ژێدەرێ شەڕ و خرابیێ ژی ئەهریمەن ئانکو نەساخی و مرن و تۆرەبوون و گونەھ ژ ئەهریمەنینە). ئەگەر ئەم باش تەماشەی ئەدگارێن ئەهورامەزدا و ئەهریمەنی د پەرتووکێن پەهلەویدا بکەین دێ گەهینە ئەڤی ئەنجامی کو (ئەهرمەن ژی وەکو ئەهورامەزدای ئەزەلییە، هەر ئێك ژ ئەهورامەزدا و ئەهریمەنی، ئافراندی و هەرێمێ خۆ هەنە، تشتێن باش ژ ئافراندنا ئەهورامەزدای و بێن خراب ژ ئافراندنا ئەهریمەنینە، لێ خرابی و باشی د مململانێدانە تاکو ل داوییێ باشی ب ئێکجاری لسەر خرابیێ سەردکەڤیت) (خالقی، 1395، ص97) بۆ نموونە گیانەوەرێن زیانبەخش بێن وەکو مار و دوپشك و سویسرك ژ ئافراندنا ئەهریمەنینە.

د ئایینیێ زەردەشتیدا هێزا باشییێ ژ ئەهورامەزدا و کۆمەکا فریشتە و ئیزەد ئانکو خوداوەندان پێك دهێت.هندەك فریشتە ئانکو کەسێن نموونە و جیاواز هاریکارییا ئەهورامەزدای دکەن، ئەو ژی بریتینە ژ شەش فریشتەیان کو فریشتەیێن نەمرێن ئەهورامەزدای ئانکو ب ئەمشاسپەندان دهێنە نیاسین، ئەڤ شەش فریشتەیە ل نێزیك تەختێ ئەهورا مەزدای رووننشتینە، ئەڤان فریشتەیان پلە و پایەکا تایبەت د رێورەسمێن ئایینییێن زەردەشتیاندا هەیە، چونکە پارێزگاریێ ژ ئەوان رەگەزان دکەن کو جێهانیێ پێك دهینن واتە (ئاڤ و ئاخ و ئاگر... هتد). ژبلی ئەڤان فریشتەیان گەلەك بۆنەوەرێن دیێن ئەسمانی ژی هەنە کو ب ئیزەد دهێنە نیاسین، ئەڤە ژی هاریکارییا ئەمشاسپەندانان دکەن. ئەڤە هەمی پێکڤە خەباتێ بۆ گۆتنا باش و راستی و ئاشتییێ دکەن. ل هەمبەر ڤان هێزێن ئاسمانی هێزێن خراب هەنە کو بریتینە ژ گیانێن شەرخواز و لایەنگرێن شەیتانی، لێ ب دەگمەن وەکو هێزێن ئەسمانی د چوارچوڤێ ناڤ و رێزبەندیەکا دیارکریدا دەردکەڤن. ئامانجا ئەڤان هێزان ژی بێ دینی و ئاژاوە و هزرێن خراب و یاخیبوون و برس و تێهنبوون و درەوە. (بارندر، 1993، ص92)، کەواتە ب شێوەیەکێ گشتی د ئایینیێ زەردەشتیدا پەرستن بۆ هێزێن جۆراوجۆرێن ئاسمانی دهێتە پێشکێشکرن کو ئەو ژی بریتینە ژ:

1- خودایێ مەزن و ئافەرێنەر واتە ئەهورامەزدا

2- ئەمشاسپەندان:فوهومانو(عەقل یان هزرا درست)، ئەشاڤەهیشتا(راستی و راستەرێ خوازی)، خشاترا(مەلەکوتا داخوازکری)، سپنتا ئارمایتی(راستەرێیی و خۆ مەزن نەکرن)، هورڤیداد(پێگەهشتن)، ئەمیرتات(نەمری).

3- یەزدانان: ئەڤە ژی کۆمەکا یەزدان یانکو خوداوەندن کو پلە و پایەیا وان ژ ئەمشاسپەندانان کێمترە، ئەڤە ژی بریتینە: میترا، ئاناهیتا، راشنو، سروش،و..هتد.(یحیی، 2016،ص12-13)

زەردەشتیان باوەری ب ململانەکا بەردەوام دناڤبەرا ئەهورامەزدا و ئەهریمەنیدا هەیە، کارێ ئەهریمەن و لایەنگرێن وی پتر تێکدان و خرابکرنا کارێن باشێن ئەهورامەزدایە، لێ تشتێ گرنگ ئەڤەیە کو ل داوییێ ئەهورامەزدا و هێزێن باشییێ ئێکجاری دێ بسەر ئەهریمەنی سەرکەڤن و دێ هێزا خرابییێ ژناڤبەن. (بارندر، 1993، ص93) د ئایینیێ زەردەشتیدا مرۆڤ ئازادە، واتە دشێت رێکا باشی و ئەهورامەزدای هەلبژێریت و دشێت رێکا خرابییێ ئانکو یا ئەهریمەنی هەلبژێریت. ئەگەر ئێکی رێکا باشییێ هەلبژارد" ئەڤە بەشداری د سەرکەفتنا ئێکجارییا ئەهورامەزدای لسەر ئەهریمەنی کر، لێ ئەگەر رێکا خرابی و ئەهریمەنی هەلبژارد، واتە رەزامەندییا خۆ ل هەمبەر رەوشا نهۆ یا جیهانیێ نیشاندا... (بارندر، 1993، ص94). هەر لسەر بناغەییێ ئەڤان دوو هێزان د ئەڤێستاییێدا باسێ سپەنتامینو و ئەنگەرەمینوی هاتییەکرن. سپەنتامینویە، واتە رۆناهییا گیانی یان رۆناهییا رەوان، یان ئەو پاکیێ کو ژێدەرێ رۆناهییێیە، یان هزرا پاك، ئەڤ هێزە نوینەرێ عەقلیێ پاك و رۆهنیێ گیانیێ ئەهورامەزدایە. ئەنگەرەمینو ئانکو نوینەرێ خرابییێ، گیانیێ تاری، عەقلیێ پیس، هەڤدژێ سپەنتایە و دژی وییە، د فارسییا نویدا ئەڤ زاراڤە بوویە ئەهریمەن.(اشیدری،1388،ص؟)

مشەختی د شعرێن خۆ دا ب متمانە و باوەرییەکا مەزن باسێ ئێکانەپەرستییا ئایینیێ زەردەشتی دکەت، لێ سەرەرای هەبوونا گەنگەشە و بیر وبۆچوونێن جودا و ل دۆر ئێکانەبوونا ئافرێنەری، مشەختی ژبلی ئێکانەپەرستبوونا زەردەشتیان، داکۆکیێ لسەر ئەڤێ چەندێ دکەت کو د ئەڤی ئایینیدا ئەهورامەزدا ئافەرێنەرێ ئێکانەیە:

بـــزرگ و نامـــدارە
یەکتاپەرستێ درست
چ خـــۆش و تـامدارە
مێوەیێ دارێ زەردەشت...(مشەختی، 2012،ل220)

هەر وەسا پشتی چەند دێران دبێژیت:

(ئەهـــورا مـــەزدا) بزان
خالقێ مـــوتلـــەق ئـــەوە
پشت حەفت نەهالێ عرفان
دەنگ و هەوارێ زەردەشت...(مشەختی، 2012،ل221)

بکارهینانا (خالقێ موتلەق) پەیوەستە ب ئەوان گومانێن کو ڤەکۆلەر و بســـپۆران ســـە بارەت ب ئێکانەبوونا ئافەرێنەری د ئایینیێ زەردەشـــتیدا هەیە، واتە مشـــەختی دڤێت دژایەتییا خۆ بۆ ئەڤێ تێگەهشتن و بۆچوونا بەربەلاڤ بدەتە دیارکرن. شاعر ل جهەکێ دی ژی دبێژیت:

ئەهریم (اناالحق) دگوت
زەردەشتی هەرول کرێ
زانایێ مـــوتلـــەق دگوت
شرینە زارێ زەردەشت...(مشەختی، 2012،ل223)

ل سەر زارێ ئەهریمەنی ئانکو هێزا خرابیێ با سێ خودا بوون ئانکو ئافەرێنەربوونا ئەهریمەنی هاتییەکرن و پاشی هەلویستێ زەردەشتی و باوەری هەبوونا وی ب هێز و دەستەلاتا مەزدای وەکو تاکە خودێ و ئافەرێنەر هاتییە باسکرن. مشەختی ب تنێ جەختیێ لسەر ئێکانەبوونا ئافەرێنەری د ئایینێ زەردەشتیدا ناکەت، بەلکو چەمکێ خودێ ئانکو ئافەرێنەرێ ئێکانە د ئایینێ زەردە شتیدا لگەل ئایینێن ئیبراهیمی بەراورد دکەت و دگەهیتە ئەڤی ئەنجامی کو ئەهورامەزدا د ئایینێ زەردەشتیدا پتر ژ هەمی ئایینێن دی دەلالەتێ ل سەر ئێکانەپەرستی و ئێکانەبوونا ئافەرێنەری دکەت:

(الله) ب معنا حیرەت
دبیتە شەرح و تەفسیر
بەندە نزانیت چکەت
تێتە کنارێ زەردەشت
(یەهوە) وەکی تەفشیە
بو: قەومەکی،لای
ژبۆ هەمچکان نییە
سەحکە مشارێ زەردەشت
رەوانێ پاك،باب وکورِ
سێ تا پەرستی ددەت
نەمینە مات و سەرسورِ
(مەزدایە) یارێ زەردەشت...(مشەختی،2012،ل221-222)

شاعر هەولا ئازراندنا هزرا خواندەڤانی ددەت، ئانکو دڤێت ئەڤێ پەیامێ بگەهینیتە خواندەڤانی کو چەمکێ خودێ د هەر ئایینەکیدا ئاریشە و گرفتێن خۆ هەنە و تێگەهشتن و شرۆڤەکرنێن زانایێن هەر ئایینەکیە کو ئەڤی چەمکی بەرەڤ ئێکانەبوونا ئافەرێنەر و ئێکانەبوونا خودێ دبەت، وەسا دیارە کو مشەختی لسەر بناغەیێ هەستێ خۆ یێ نەتەوەیی چەمکێ خودێ د ئایینێ زەردەشتی ب بهێزتر ژ ئایینێن دی ل قەلەم ددەت.

ئەڤ داکۆکیکرنا زێدەیا مشەختی لسەر ئێکانەبوونا خودێ و ئێکانەبوونا ئافەرێنەری نیشانا ئەڤێ چەندێ نینە کو شاعر های ل ئەوان گومان و گەنگەشەیان نەبوویە کو ل در دووانەبوونا ئافەرێنەری د ئایینێ زەردەشتیدا دهێنەکرن:

وەستایێ من (مەزدا)یە ئەو، یەکتا و بێ هەڤتایە ئەو
ناڤ رەوشەنی پەیدایە ئەو،جێ دێوە عەردێ تار و شین
وەستایێ دوو جیهان ئەوە،ئایینێ وان پاکان ئەوە
رێبەرژ هۆشداران ئەوە،هشیاربە ئەڤ (دوو) یەك
نەبین...(مشەختی،2012،ل300)

شاعر پشتی هندێ کو باسێ ئێکانەبوونا مەزدای دکەت و باسێ پەیوەستبوونا وی ب رۆناهی و پەیوەستبوونا ئەهریمەنی ب تاریاتییێڤە دکەت، ئاماژێ ددەتە ئەڤێ چەندێ کو خودایێ هەر دوو جیهانا هەر مەزدایە، پاشی هۆشداریێ ددەتە خواندەڤانی کو های ل خۆ هەبیت و وەسا تێنەگەهیت کو دوو خودێ د ئایینێ زەردەشتیدا هەنە، ئانکو هەر دوو ل رێزەکێنە.

مشەختی ئاگەهداری هەبوونا ئەهورامەزدا و ئەمشاسپەندان و ئیزەدێن وان کو بنەمایێن هێزا سپەنتامینو و ململانەکا بەردەوام لگەل ئەهریمەن و هاریکارێن وی کو ب هێزا ئەنگەرەمینو دهێنە نیاسین بوویە و ئاماژە ب ئەڤان هێزان و ململانا دناڤبەرا واندا دایە:

ئەصل و ئەساسە
فەرمانرەوای (سپنتان)
سەردەستەنە و بناسە
بو هاریکارێ زەردەشت
یەزدان هزار هزارن
بۆ سەوێل و چاورێ
بو گیا و داران
ل گوند و شارێ زەردەشت
فریشتەییێت خودێنە
هەر و کار سپارتی
ئاڤاکەرێت دنێنە
زدی نەیارێ زەردەشت
گش زدی ئەهریمانن
یەزدانە ناڤێ هەمان
سستیەکێ نزانن
خزمەتگوزارێ زەردەشت
هەمی ب ئەمرێ سپنتان
کەتینە کار و کۆشش
سستی نییە ل جەم وان
بخوون، ووتارێ زەردەشت...(مشەختی،2012،ل222-223)

مە بەست ژ سپەنتا، هێزا سپەنتامینویە کو ئەهورامەزدا سەرکردایەتییا وێ دکەت، هەر ئەڤ سپەنتا مینویە کو پشتەڤانییا زەردەشتی دکەت، ئەڤ هێزە ژ چەندین فریشتەیان پێك دهێت کو هاریکارییا ئەهورامەزدای دکەن، هەر وەسا ئیزەد یان خوداوەند ژی هەنە کو هەر ئێك ژ وان ئەرکەك هەیە. ئەڤ هێزە هەمی پێکڤە دژی هێزا خرابیێ و ئەهریمەنی کاردکەن.

سەرەرای ئەو جەختییا کو مشەختی لسەر ئێکانەبوونا ئافەرێنەری د ئاینێ زەردەشتیدا دکەت لێ ل گەلەك جهان ئەو دووانەبوونا فەلسەفییا ئافەرێنەرێ جیهانێ بەرجستە دبیت، باشترین بەلگە ژی بۆ دیارکرنا ئەڤێ چەندێ شعرا (بەد و پاك)ا مشەختییە:

بەد نەیارێ پاك نەژادە و توند و تیژە،تفت و تال
قەت نەڤێتن وی ببینیت یان لگەل بیتە هەڤال
پیس نەیارێ پاك نەژادە،قەنجیکار وی گش نەڤێت

خێر و رۆناهی نەیارن، سەر رەش و تاری و قال
رۆژ نەیارێ تاری شەڤیە،دوژمنێ رۆژێ شەڤە
هەم کریێتی ژی ب کینە، سەر هەمی حوسن و جەمال
ئەهریمەن ژی پڕ بکینە،ئەو ل سەر یەزدانێ پاك
یازدان نفرین دکەت سەر ئەهریمەن،دێوێ رەدال
ئەڤ جیهانە زۆرێ سەیرە،تێکدا ئەو دوو لەشکەرە
چەند ژ مێژە ئەو دجەنگن،هند زەمان و هندە سال...(مشەختی،2012،ل157)

سەرەتا باسێ ئەڤێ چەندێ دهێتەکرن کو د جیهانێدا دوو هێز واتە هێزا باشی ئانکو هێزا ئەهورا مەزدای و هێزا خرابیێ وا تە هێزا ئەهریمەنی هەنە و دململانەکا بەردەوامدانە، ئەڤ جەنگ و ململانە هەر ژ رۆژا دەستپێکێ و هەتا نهۆ بەردەوامە، لێ پشتی باسکرنا ئەڤێ ملمانەیێ مشەختی دووانەبوونا ئافەرێنەری بەرجستە دکەت:

چەند بەد و ئێش و نەخۆشی یان ستەم،ئازار و دەرد
بەد رەوشت و تاریاتی،دۆزەخ و کوفر و زەلال
یان کول و یانی نەساخی،هەم گرانی و تاڤەڕەشك
ئەو هەمی یەك لەشکەرن، خاون بزۆت شیر و مەتال
ژێری فەرمانێ رەدالی، یێ خودێ رووڕەش کری
جار ل بن عەردیڤە،جار ژی ژێری دەریا و گلال
لەشکەرێ یەزدانی خێرە،نوور و رۆناك و فریشت
تەندروست و کامەرانی،نانێ ئەرزان و حەلال
خێرخوازی،خۆش و ئاشتی،پاك رەوشتی و میهرەبان
پەیڤ و کرداری شرین و هەروەکی خۆشاڤ و بال...(مشەختی،2012،ل158)

وەکو دیارە ئافراندنا تشتێن باش و ئەرێنی هاتینە دان بال ئەهورامەزدای و ئافراندنا تشتێن خراب وەکو نەخۆشی و گرانی ب کریار و ئافراندنا ئەهریمەنیڤە هاتینەگرێدان. ل داوییا ئەڤێ شعرێ ژی باسێ سەرکەفتنا هێزا باشیێ لسەر هێزا خرابیێ هاتییەکرن:

قوەتا خێرێ دوومەهی دێ وێ هاژووتە زەوال...(مشەختی،2012،ل158)

ل جهەکێ دی ژی بێژیت:

زەردەشت ب نووری خۆری
ئەهریم ب تاریکاتی
ل پاشەرۆژ چێووری
ژ ترسێ ناری زەردەشت
شکەست لەشکەرێ ئەهریم
بەدناڤ و پاشڤەبری
ژێ نەدهات (لام وجیم)
ژێر درب و داری زەردەشت...(مشەختی،2012،ل223)

مشەختی لگەل جهان مفا ژ ئەڤێ ململانا بەردەواما دناڤبەرا مەزدا و ئەهریمەنی وەرگرتییە و گەلەك وێنەیێن وی یێن شعری کو پەیوە ستن ب بابەتیێن نەتەوەیی و نیشتیمانی و کۆمەلایەتی د چنە چوارچوڤێ هەڤتێکستییەکا بهێز لگەل فەلسەفا ئایینێ زەردە شتی سەبارەت ب خودێ و ئافراندن و ململانا دناڤبەرا باشی و خرابیێ:

ئەز و(عەفلەق) ل هەڤ هاتین ب گورز و دار و چۆگانێ
مە درب لێکدان کەمەندکێشان،کەتینە باز و مەیدانێ
ئەوی گوت ئەز خودان هێزم، خودانێ تۆرە و رێزم
زڕی بوو وەك کەرە دێزم،دەما تێتن ژ گارانێ
ئەوی گوت دێوێ بالدارم، د علمێ خو چ سەحارم
م گوت مەزدا تەنێ یارم،تە هاژوت ناڤا خمخانێ
من گوتێ پیرێ راستیمە،ئەوی گوت ئەز حەپەنتیمە
من گوت هێژ تە نەناسیمە،کو ئەز کیمە ل دەورانێ...(مشەختی،2012،ل105)

شاعر باسێ ململانا دناڤبەرا خۆ و (میشێل عەفلەق) دامەزرێنەرێ حزبا بەعسا عەرەبی دکەت، ئەڤ شەر و ململانا کو شاعری د ئاشوپا خۆ دا چێکری، رەنگڤەدانا خەبات و بەرخۆدانا مللەتێ کوردە ل دژی حزبا بەعسا عەرەبی ب تایبەت ل عیراقێ. شاعر د وێنەیەکێ درامیدا ئەڤێ ململانێ لگەل ململانا دناڤبەرا هێزا باشی و هێزا خرابیێ د ئایینێ زەردەشتیدا وەکهەڤ دکەت، کورد و پێشمەگە کو کەسایەتییا شاعری نوینەراتییا وان دکەت ب مەزدا ئانکو هێزا باشی و رۆناهییێ هاتینە لێکچووواندن، حزبا بەعس و سوپایێ عیراقێ ژی ب ئەهریمەن و دێوێن پەیوەست ب جیهانا تاریاتی و خرابییڤە هاتینە گرێدان. شاعر د ئەڤێ باوەرییدایە کو چارەنڤیسێ دوژمنان ژی وەکو چارەنڤیسێ ئەهریمەن و دەستەکا وییە. ل جهەکێ دی ژی دەمێ شاعر باسێ هاتنا وەرزێ بهارێ و داویهاتنا زڤستانێ دکەت و ئەڤێ چەندێ ب سەرکەفتنا کوردان و گەشبینییڤە گرێددەت، بۆ دروستکرنا وێنەیەکی مفای ژ ئەڤێ ململانەیێ وەردگریت:

ئەهریمەن دێوێ رەدالە،بازیدا ئەو گورگێ پیر خۆ ل تارستانێ گومکر،زەندك و رانی شکەست...(مشەختی،2012،ل313)

سەردەمێ نەخۆشی و بندەستییێ کو ژ سروشتێن ئەهریمەن و دێوانە دێ ب داوی هێتن و سەردەمێ خۆشییێ دێ هێت، ئەو سەردەمێ کو پشتەڤانێن ستەم و زۆرداریێ دێ ژناڤچن.

2.5. هزرا باش، گوتنا باش، کریارێ باش:

ئایینێ زەردەشتی ل سەر سێ بنەما ئانکو بهایێن رەوشتییێن سەرەکی هاتییە ئافاکرن ((ئەڤ بنەمایە ژی بریتینە ژ هومەتە،

هۆختە، هەڤەریشتە، ئانکو هزرا باش و گۆتنا باش و کریارێ باش))(وحیدی، 1393، ص91). پێدڤییە هەر زەردەشتییەك ل دەستپێکێ هەول بدەت هزرا خۆ پاکژ بکەت و هزرێن خراب نەئێخیتە سەرێ خۆ، پاشی هەول بدەت زمانێ خۆ ژ گۆتنا خراب و پیس بپارێزیت، ل دویماهیێ ژی دڤێت خۆ ژ کارێن خراب بدەتە پاش.

دیارە ئەڤ بنەمایە بووینە جهێ سەرنجا مشەختی، ئەو ب ئەڤێ چەندێ داخبار بوویە و گەلەك پەسنا ئەڤان بهایێن رەوشتییێن ئایینێ زەردەشتی کرییە:

ئەندیشە و گوفتارێ نیکە،پاشی وێ کردارێ قەنج

ئـەڤ ســێیـانـە گولبـژێرن، ژ زەردەشـــت هـاتین دەســـت ب دەست...(مشەختی،2012،ل313)

ئەندیشە و گوفتار و کردارێ باش، سێ بنەمایێن سەرەکینە کو نەوە بۆ نەوە ژ زەردەشتی گەهشتینە مە، ئانکو مشەختی هەبوونا ئەڤان بنەمایان بۆ ئایینێ زەردەشتی دزڤرینیت، ئەو ئەڤان بنەمایان ب بەشەکێ نەڤەقەتیای ژ رەوشتێ زەردەشتی ب خۆ دزانیت و د ستایشکرنا زەردەشتیدا و لسەر زارێ وی دبێژیت:

نەخشاندی پێندار هاتیمە،زێرین د گوفتار هاتیمە

پـاکـیـزە رەفـتـار هـاتـیـمـە،گـش ئـەشـــکـرایـە بـێ نەهین...(مشەختی،2012،ل300)

ب دیتنا مشەختی، ئەڤ بها ئانکو بنەمایە نیشانا عەقلانی بوونا ئایینێ زەردەشتینە:

یەکەك ئەندیشە باشی

ئەوێ دی تازە گوفتار

کردارێ قـەنج بناشی

ژ نەخش و نیگارێ زەردەشت

سـەروکـانییە مێژی

بۆ گەوهەرێت سێیانە

دل نییە وەك دبێژی

ل کەڤنە وارێ زەردەشت

ژ ئەندیشەیێ نیکی

چێدبن کرد و گوتن

درست و راست و رێکی

ڕەفت و قەتارێ زەردەشت

شەنگستا دین و دنیا

ب سێ پەیڤان درستکر

خـودایێ تـاك و تەنیا

گوهـ دە شیعارێ زەردەشت...(مشەختی،2012،ل221)

هزرا باش و گۆتنا باش و کردارێ باش ب گەوهەرێن سێیانی ئانکو سێ گەوهەران هاتینە ناڤکرن، ئەڤە بەلگەنە بۆ ئەڤێ یەکێ کو زەردەشتی پشتبەستن لسەر هەست و سۆزان نەکرییە، بەلکو خوازیارێ ئەڤێ چەندێ بوویە کو مرۆڤ ب رێکا عەقلی هزر و گۆتن و کردارێ خۆ پاکژ بکەت. ب دیتنا شاعری زەردەشتی ب ئەڤان سێ دەربرینان شەنگستێ ئایینێ خۆ دانایە.

مشەختی هەتا ئەوی رادەی ب ئەڤان بنەمایان کاریگەر بوویە کو دبێژیت ئەڤ بنەمایە ب تنێ بۆ مرۆڤایتیێ بەسن، واتە ئەگەر مرۆڤ ب تنێ گرنگیێ بدەنە ئەڤان بنەمایان دێ سەرکەڤن و ئێدی پێدڤی ب چ بنەما و ئامۆژگارییێن دی نینە:

ئەگەر تێکدا جیهان چـــووبان ل ســـێ پەیڤان هەما بەس بوو یەکەك ئەندیشەیێ قەنجە،ئەوێ دی کرد و گوفتاری

کەســـەك ئەندیشـــە خاوین بیت،کەســـێ گوفتارێ شـــیرین بیت کـەســـێ کـردارێ زێـرێـن بـیـت،ل ســـەر وی مـوژدە دێ باری...(مشەختی،2012،ل311)

ئێدی مشەختی ئەڤان بنەمایان دکەتە بناغە بۆ گوتارا خۆ، ژبۆ ئامۆژگاری و شیرەتکرنا خواندەڤانی پشتبەستنێ لسەر ئەڤان بنەمایان دکەت، باشترین بەلگە ژی بۆ ئەڤێ چەندێ شعرا (دێ خۆشتڤی هەمان بی)یە:

نەئێخە ناڤ سەرێ خۆ ئەندیشەیا بەد و ڕەش ل راســـت

توخمێ مروڤان دڵێ خـــۆ نـــەکە خەرخەش

بژی وەکی فریشتە و دڵێ تە پاك و رۆن بیت بێ کین و بێ دەغەل بیت،بێ دەنگ و تۆز و قەرقەش

ئەگەر تە ئەو بجێ کر،گوفتارێ خۆش و تەرلان

دبوورن سەر زمانت،شـــرین و خـــۆش و بێ خەش

گاڤا تو زارشرین بووی کردار ب خۆ پەسندن

دژی ب کامـــەرانی و ئـــەنی وەکـــی گـــولا گەش

چی دەرێ تو لێ هەبی زۆرن تە مام و پسمام

کەسەك نـــاکـــەت لگەڵ تە رکەبەری و کەشاکەش

ئەڤینا تە دێ پڕکەت چاڤ و دلان سەرانسەر

دێ خـــۆشتڤی هەمان بی،سۆر و سپی و یان رەش

دشێی کو زیندەگانی ل هەر جێیەکی خۆش کەی چ خـــاوەر و چ بـــاختەر، چ مەنگوور و چ مامەش

دێ بـــــیـــیـــە نۆشدارەك ژبۆ توخمێ مروڤان ل تـــە کوم بن ب جارەك چەند هوشیار و بێ هەش...(مشەختی،2012،ل303)

ل ڤێرێ شاعری ب چ رەنگان ناڤێ زەردە شتی نەهینایە و نەگۆتییە کو باسێ بنەمایێن ئایینێ زەردەشتی دکەت، لێ وەکو دیارە شعر ب تەمامی هاتییە تەرخان کرن بۆ پەیوەندییا دناڤبەرا هزر و گۆتن و کردارێ باش و رۆلێ ئەوان د ئاڤاکرنا ژیانەکا خۆش و بەختەوەردا.

3.5. پیرۆز بوونا ئاگری ل دەڤ زەردەشتیان:

ئاگر سیمبۆلێ ئایینێ زەردەشتی و خوداپەرستییا زەردەشتیانە. پەرستگەها زەردەشتیان ئاتەشکەدەیە کو تێدا بەردەوام ئاگر د ئاگردانەکێ تایبەتیدا هلە. هەر ئاتەشکەدەیەکی هەشت دەرگەھ و چەند ژوورێن هەشت گۆشەیی هەنە.ل ئاتەشکەدێ بەردەوام مادێن بێنخۆشکەر دهێنە بکارهینان، پاسەڤانێ ئاگری ب (هیربود) دهێتە نیاسین. (وحیدی، 1393، ص79).

دیارە هەر ئاگرەك ل دەڤ زەردەشتیان پیرۆز نینە، ب تنێ ل ئەوی دەمی نەبیت کو بگەهیتە ئاستێ شکۆمەندی و رێزگرتنێ، ل ئەوی دەمی کو ژ شازدە ئاگرێن دی هاتبیتە وەرگرتن، واتە دێ ئاگری بەردەنە کۆمەکا دارێن سەندەلی هەتا کو ئاگر بگەهیتە پلا پاکژیێ. ل دەستپێکێ پیاوێ ئایینی ئانکو موبەد دێ ئاگری بەردەتە پارچە دارەکی کو لسەر ئاسنەکی هاتییە دانان پاشی دێ ئەڤی ئاگری نێزیکی هندەك پارچەدارێن دی کەت، داکو ئاگر بەربیتە وان، پاشی دێ ئەڤان داران هەلگرن و دێ ئاگرەکێ دی پێ هەلکەن، ب ئەڤی رەنگی دێ شازدە جاران ئەڤ کارە هێتە دووبارەکرن و ئاگرێ شازدێ، دێ ب ئاگرێ پیرۆز هێتە زانین و دێ بیتە سیمبۆل بۆ خودی ئانکو رووگەهەك بۆ پەرستنێ.(احمد ،2001،ص106).

رێورەسمێن هەلکرنا ئاگری ژ لایێ چینا پیاوێن ئایینی دهێتە ب رێڤەبرن، ئەڤ کارە کارەکێ هەستیارە، دفن و دەڤ دهێنە نخافتن داکو هەناسەیا موبەدان ئانکو پیاوێن ئایینیێن زەردەشتیان ئاگری پیس نەکەت، هەر وەسا ب چ رەنگان با ل ئاگری ناهێتەکرن، بەلکو دڤێت ئاگر بێ فشار و زۆری لێکرنێ هل بیت. پاشی ئەڤ ئاگرە دێ ل نیڤا ژوورەکا پەرستگەهێ و دناڤ ئاگردانەکێ چوارگۆشەدا کو ژ بەری هاتییە چێکرن هێتە دانان و مۆبەد رۆژانە دێ پارچێن دارێ سەندەلێ داننە سەر ئەڤی ئاگری و ناهێلێن بڤەمریت و ئەگەر هات و ئاگر ژبەر ئەگەرەکی ڤەمریا، ئێدی بۆ هلکرنا ئاگری مفا ژ ئاگرەگێ ئاسایی ناهێتە وەرگرتن بەلکو ئاگر دێ ژ پەرستگەهەکا دی هێتە ڤەگوهاستن. (احمد ،2001،ص107).

ئاتەشکەدە و رێورەسمێن پەیوەست ب ئاگری و فەلسەفا هلکرنا ئاگری ل دەڤ زەردەشتیان گەلەك سەرنجا مشەختی راکێشایە. بەری هەر تشتەکی دڤێت ئەڤێ چەندێ بدەینە دیارکرن کو ئەڤ داخباربوونە ب تنێ بەرهەمێ خواندن و بیستنا وی دەربارەی ئایینێ زەردەشتی نینە، بەلکو بەرهەمێ کارلێکا راستەخۆ یا وی لگەل زەردەشیان و سەردانا وی یا بەردەوام بۆ ئاتەشکەدەیا زەردەشتیان ل باژێرێ یەزد بوویە، ئەڤ راستتیە د شعرا (سەرەدان مۆبەدی) ب تەمامی ئاشکرایە، ل دەستپێکا ئەڤێ شعرێ دبێژیت:

ئەڤرۆکە چوومە ئاتەشگەها زەر بۆ سەرەدانا مۆبەدێ خێردەر

بۆ دیتنا وان پیر و مۆغانا وان دل فریشتە و زمان جوانا...(مشەختی،2012،ل198)

هەر د ئەڤێ شعرێدا، شاعر ب هویری وەسفا دیمەنێ ئاتەشکەدێ و سەردانا ئاگرێ پیرۆز دکەت، ب رێکا چەندین وێنەییێن وەسفی و لێکچواندنان دیمەنێ ئەڤی جهی و هەست و سۆز و پەرۆشی و ئازریانا خۆ بۆ خواندەڤانی ڤەدگوهێزیت:

من دیت چ حەوشەك درەخت و گولزار

پان و بەرین و پاك و شرینکار

ئەوان دخاند بۆ یەزدانێ یەکتا

پەروەردیگارێ بێ رەنگ و هەمتا

من دیت کو هندی دار و دیوارەك

هەر ناڤێ یەزدان تینا بجارەك

سەر بان و دۆرێت ئاتەشگەها جان

کێلڤە کری بوون ،دروشمێ ساسان

چاخێ کو مۆبەد بۆ من شرۆ کر

رونەدك ل چاڤم هات وەکی ئاگر

خان و دیوارەك ب سام و سادە ب یەکتا پەرستی وان هەبوو شادە

بێ کەسك و سۆر و نیگار و مینا بێ زەر و زەخرەف،بێ ئال و شینا

بێ دەنگ و ناورت،بێ ململانێ

نەبوو نیشانا رەقس و دیلانێ

هەر ئاجۆرەك تێ هزرەکا کویر بوو بێ دەنگیا وان پەندەکا دویر بوو

پەندەکا دویر بوو،جارجار دنالی

نالینەکا تال بۆ پیر و کالی

دەستێ مە گرت و مۆبەد ب نەرمی

ئەم چووینە پێشی ئاتەشە گەرمی

ئەول کو گەشتین ئەیوانە پیرۆز

زۆر پاك و خاوێن سادە و بێ تۆز

مە شکلێ زەردەشت دیتن ل وێرێ

بەرلایێ راستێ شەباکا خێرێ...(مشەختی،2012،ل198-199)

د وەسفا مشەختیدا ئاتەشکەدە سیمبۆلێ ئێکانەپەرستی و پاکژییێە، جهەکێ ئارامە و دویرە ژ سماکرن و قەرەبالغیێ، جهەکێ روحانییە و هەستەکێ خۆش پێشکێشی مرۆڤی دکەت. پشتی کو شاعر سالۆخا تاتەشکەدەیێ ددەت، چەند دێران بۆ وەسفا ئاگری و جهێ ئاگری تەرخان دکەت:

شەباکەکێ زۆر بەرین و پان بوو

ئاوێنەکێ پڕ رۆن و جوان بوو

ئاگر مە دیت سەر میزەکێ هەلبوو ل پشت شەباکێ دلێ مە

حـــەلبوو

ئاگـــرەکێ ســـەوز،جوان و پڕ نەرم ژ داریێ سەندەل بێ دوود

و بێ تەم

سەر میزەکا زیڤ،ناڤ مەجمەرەك بوو

موومـــەکا کچکە ب رەخڤە هەلبوو

شـــیشە د شـــیشە ئـــاگرە تـــێدا

رۆن و جـــوان و سەد مەعنە تێدا

مۆبەدی فەرموو : ئەڤەیە موشکات

ئەڤـهەیە مـیسباح،نك تەیە ئایات...(مشەختی،2012،ل199)

مشـــەختی ژ لایەکیڤە ب هویری ئاگری و ئاگردانی و جهێ ئەڤی ئاگردانی وێنەدکەت و ژ لایەکێ دیڤە هە ست و وروورژانا خۆ ل دەمێ دیتنا ئاگرێ پیرۆز ددەتە دیارکرن. شـــاعر لســـەر زمانێ مۆبەدی دبێژیت: ئەڤە ئاگرە ئانکو ئەڤ رۆناهییە و ب تنێ ل دەڤ مە پیرۆز نینە بەلکو ل د ئیسلامەتیێدا ژی رۆناهی سیمبۆلێ هەبوونا خودێیە. شـــاعر ل جهەکێ دی بۆ داکۆکیکرن لســـەر ئەڤێ چـــەندێ کو زەردەشتی ئاگری ناپەرێسن، دبێژیت:

ئاگرپـــەرســـتی نییە

پەیرەوێ دوژمن نەکە

ئاگر مەبەستی چییە

بوویە شیعارێ زەردەشت؟

رۆنـایە رێکـا خـــودێ

خودێ ژی شبتی نوورە

تو وەرە باش گوھ بدێ

رێڤەوژارێ زەردەشت:

ســـورەتـــا نووری ببـــین

اللە ب چ شـــبـــانـــدی؟

ب میشکات و نووری رەنگین

وەکی ووتارێ زەردەشت

زاڤایێ مام (شوعەیبی)

ئەو چ بوو دیت د داریێ

ئەو نەبوو ناریێ رەبی؟

وەکـــــــــی قـــــــــەرارێ

زەردەشت...(مشەختی،2012،ل223-224)

مشەختی ب توندی رەخنەیێ ژ ئەوان کە سان دگریت کو باوەریێ ب گۆتنا دوژمنێن کوردان دهینن و وەســـا هزردکەن کو زەردەشـــتی ئاگری دپەرێســـن، ئاگر وەك رۆناهی ب تنێ ســیمبۆلەکە بۆ هەبوونا خودێ، تـەنـانـەت د قورئـانێدا ژی خودێ ب رۆنـاهیێ هـاتییـە لێکچـواندن، هەر وەســا خودایێ مەزن ل چـیایێ تووریێ خۆ وەکو ئاگر و رۆناهی بۆ موسا پێغەمبەری دایە دیارکرن.

ژێر کـاریگـەرییـا ئـەڤی ئـاگری و ئـەو دەلالـەتێن کو د ئـاییـنێ زەردەشـتیدا بۆ هاتینە دانان و بنەجهکرن، مشـەختی گەلەك جاران ئاگری و هەلبوونا ئاگری ب ســـیمبۆلێ کوردایەتی و هەبونا کوردان دزانیت:

ئاگرێ زەردەشت هندە هزار سال

هەلکری،پشت پشت،ناکەتە کەندال

بنی ل عەردە سەر چوویە ئاسمان

زەحمەتە جەردە وی کەتە وێران...(مشەختی،2012،ل203)

ل ڤێرێ شـــاعر باســـێ ئاییـنێ زەردەشـــتی یان پیرۆزییا ئاگرێ زەردەشـــتیان ناکەت، بەلکو خەباتا بەرخودانا کوردان لگەل هلبوونا ئاگرێ زەردەشـــتی وەکهەڤ دکەت، ئاگرەك کو خۆ ژ ســـەردەمێ زەردەشـــتی هلبوویە و نەوە ب نەوە نەهاتییە ڤەمراندن، ئاگرەك کو ب دەستێ دوژمنان ناهێتە ڤەمراندن.

4.5. گرنکیدان ب چاندن و کارکرنێ:

ئاییـنێ زەردەشتی (لسەر بناغەیێ گەشبینی و بزاڤ و چالاکی و ئاڤەدانکرنێ هاتییە ئاڤاکرن. ئەڤ ئاییـنە(پشتا خۆ ناکەتە ژیانا خۆشگوزەرانیێ. ژیان پیرۆز و شکۆمەندە، خۆشی و بەرفرەهی ژ نعمەتێن خودێنە، دڤێت مرۆڤ خۆ ژ وان بێ بەهر نەکەت. هەژاری و نەداری ژ کارێن ئەهریمەنییە، چێنابیت ژبۆ بدەستڤەهینانا پاداشتا پشتی مرنێ مرۆڤ خۆ ژ خۆشیێن دنیایی بێ بەهر بکەت....ل رۆژا داویێ ئەو کەس دهێنە خەلات کرن کو هەولا ئاڤاکرنا عەردی و خوشحال کرنا خەلکی دابیت) (فرەوشی، 1356، ص22-23) کار و خەبات ژبۆ ژیانێ هەتا ئەوی رادەی ل دەڤ زەردەشتی گرنگە کو ب ئامانجا ئافراندنا مرۆڤی هاتییە زانین.(رحیمی. 1382،ص137)

د ئاییـنێ زەردەشتیدا دڤێت مرۆڤ ژبۆ بجهئینانا ئامانجێن ئەهورامەزدای کار بکەت، جەختییەکا زێدە لسەر هندەك کاران هاتییەکرن وەکی کولانا بیرێن ئاڤێ و چاندن و ئاڤدێری، خودانکرنا مەر و مالات و بالندەیان، ژناڤبرنا گیانەوەرێن زیانبەخش و گیاییێن زێدە...) (ئریا، 1368،ص93)

د ئاییـنێ زەردەشتیدا دار چاندن و کشتوکال ب پەرستن و کریارێن باشێن ئاییـنی دهێتە هژمارتن. ئێك ژ کوڕێن زەردەشتی ب ناڤێ (ئەرتەندەر) ب ئێکەمین پێشەواییێ جووتیاران دهێتە نیاسین. چاندن و چاڤدێری و پاراستنا رووەکان کارەکە کو ژبۆ رازیکرنا ئەمورداد، واتە فریشتە و خوداوەندێ رووەکان دهێتەکرن)(روح الامینی، 1379، ص79)، ب دەربڕینەکا دی د ئاییـنێ زەردەشتیدا ژیانا گوندایتییا جێگیر نموونەیا ئاشتی و راستییێیە(بارندر، 1993، ص91).

ئەڤ گرنگیدانا زێدەیا ئاییـنێ زەردەشتی ب کارکرن و کشتوکال و ئاڤەدانکرنێ، رەنگڤەدانا خۆ د شعرێن مشەختیدا هەیە. شاعری

پەسنا ئەڤێ تایبەتمەندییا ئایینێ زەردەشتی کرییە و ب ئارمانجەکا مەزن و هەژی ل قەلەم دایە:

گەر زیندەگانی تـــە دڤـــــێ،یـــان کـــامـــــەرانی تە دڤێ
یان شادمانی تە دڤێ،چاندن بکە و خۆشکە زەمین
تە ڤێت وەلات ئاڤا بکەی، پڕ خـــــــەندە و دل شـــــــــا بکەی
کولب وگرانی قاو بدەی،ئەهریمەنێ ئینسان و ژین
یەکتاپەرستی ئـــــــەی هـــــــەڤال؟ بگرە ردین ل دێوێ رەدال
شینکە تو چەند دۆل و نەهال،دروود ژبۆ مللەت چەرین
(مەزدا) ژتە دێ بیت بەری،گەر شـــین نەکەی تو کیشـــوەری
گوفتارێ پاك و خێردەری،بۆ خۆ بکە(حەق الیقین)

زەردەشتی فەرمان کـــــر بـــــەلی، گەر عـــالمی یـــــانی وەلی
نـابیـت ژبۆ کـەس تـەمبـەلی، چـــێبوون مرۆڤ بۆ عـەشـــق و
ڤین...(مشەختی،2012،ل301)

دشێین بێژن د ئەڤان چەند دێراندا تەڤایا لایەنێن پەیوەست ب بابەتێ گرنگییا کار و چاندنێ د ئایینێ زەردەشتیدا هاتییە باسکرن، ئاماژە ب رۆلێ چاندن و ئاڤاکرنێ د پێشکەفتن و بەختەوەرییا مرۆڤان هاتییەدان، هەر ئەڤەنە کو هێژا ئەهریمەنی و هەڤالێن وی لاواز دکەت و هێژا ئەهورامەزدای ئانکو هێژا خێرێ زێدە دکەن. ئەهورامەزدای ب رێکا زەردەشتی فەرمان ل خەلکی کرییە کو وەلاتێ خۆ ب چاندنێ ئاڤادان بکەن و خۆ ل تەمبەلیێ بپارێزن.

6. دابونەریتێن زەردەشتیان

مشەختی ب تنێ باسێ بنەما و باوەرییێن زەردەشتیان نەکرییە، بەلکو هندەك رێورەسم و دابونەریتێن زەردەشتیان ژی بەرجستە کرییە، پرانیا ئەڤان دابونەریت و رێورەسمێن کو مشەختی باسکرینە، ئەون کو وی ب خۆ ب چاڤێن خۆ ئەو دیتینە، یان بەشداری تێداکرینە.

ئێك ژ ئەڤان رێورەسمان ڤەخوارنا شەربەتا هوومێیە(هووما گیایەکە، لێ ب راستی ب تنێ گیایەکێ سادە نینە، ئەو خوداوەندێ هومایە لسەر عەردی. د رێورەسمێن ئایینیدا ئەڤ خوداوەندە واتە هووما دهێتە گڤاشتن و شەربەتەك ژێ دهێتە درستکرن، پشتی ب دویماهیهاتنا ئەڤێ قوربانیکرنا بێ خوینڕشتن، ئەڤ شەربەتە ژلایێ موبەدانڤە دهێتە ڤەخوارن) وەسا دیارە کو ل سەردەمێن کەڤن مۆبەدان گۆشتێ گیانەوەرێ قوربانیکری لگەل شەربەتا هومێ تێکەل کرینە و ڤەخوارینە. (یحیی، 2016،ص91)

د ئەفسانەییێن زەردەشتیاندا، ئافراندن و ژدایکبوونا زەردەشتی ب ئەڤی گیایڤە هاتییەگرێدان، ئانکو باسێ هندێ دهێتەکرن کو مەزنێن فریشتەیان لسەر تایێن هوومێ رووناشتینە و پاشی دوو چێلێن سپی ژ بەرگێن ئەڤێ دارێ خوارینە و ل دویڤدا پیاوەکێ ئایینی و کچەك کو ژ مالباتەکا مەزن بوویە، تایێن هوومێ کرینە ناڤ شیرێ ئەڤان چێلان و پێکڤە ئەڤ شیرە ڤەخوارینە و نێزیکی هەڤ بووینە و د ئەنجامدا زەردەشت ژ دایکبوویە.(تواین، 1980، ص146)

مشەختی د شعرەکا خۆدا وەسا باسێ ڤەخوارنا شەربەتا هوومێ کرییە:

شـــەربـــەتـــا (هووم)ێ موغان درستکر
پـــــرِی گولاڤ و قەند و شـــەکـــر کـــر
مـــە ژی قـــەخـــار و هـــەر و جـــام
بـــێن خۆش و سار و شیرین و پڕتام
مەست بووین و هژیاین،وەك دارێ شمشاد
رۆژێت رەش و تـــەم مە هاتە سەر یاد
رۆژێـت رەش و تـــار ژ دەســتێ تـــازی
رۆنـدك مە بارانـد،هـەوار و
گـــازی...(مشەختی،2012،ل198)

وەسا دیارە کو مشەختی د سەرەدانا خۆ بۆ ئاتەشکەدەیێ ب تنێ بەشداری د رێورەسمێن هلکرنا ئاگریدا نەکرییە، بەلکو ب دەستێ پیاوێن ئایینێن زەردەشتی شەربەتا هوومێ ڤەخواریە، ئەڤ شەربەتە شەربەتەکا شرین بوویە کو کاریگەرییەکا مەعنەوییا مەزن لسەر شاعری هەبوویە و بوویە ئەگەر کو زولم و زۆرداریا عەرەبان بهێتە بیرا وی.

رێورەسمەکێ دی کو د شعرێن مشەختیدا ئاماژە پێ هاتییەکرن، رێورەسمێن سەدرەپۆشین، ئانکو سەدرە لبەرکرنێیە،(پێدڤییە کچ و کوڕ دناڤبەرا ژیێ هەفت هەتا پازدە سالیدا سەدرێ بکەنە بەر خۆ، سەدرێ فانێلەکێ فرەهـ و بێ یاخە و هەچك کورتە کو ژ نەهـ پارچەیان هاتییە دروین، ل بەر سینگێ وێ هەتا بن گەرویێ ڤەکرییە، ئەڤ جهێ ڤەکری ژ(کرفە)ی دەست پێ دکەت کو کیسکەکێ بچویکە، ئەڤ کیسکە سیمبۆلەکە بۆ گەنجینەیا هزرا باش، گۆتنا باش و کارێ باش). (وحیدی، 1393، ص62)

مشەختی ل دەمێ گەنگەشەیا خۆ لگەل شێخەکی، واتە دەمێ باسێ رەسەنایەتییا ئایینێ زەردەشتی و کەڤنەشوپییا هزرێن شێخی دکەت، سەدرەیێ وەکو سیمبۆلەك بۆ شانازیکرن ب ئایینێ زەردەشتی لهەمبەر جوببە کو دبیتە سیمبۆلێ هزرێن کەڤن و پاشڤەبرنێ بکاردهینیت:

سەدرە پۆشەی ئەز دپۆشم،جوببە هاڤێتە تەنوور
جوببە بۆ هنـد ســـال ل پـاش داین، موســـتـەمـەنـد و
بەندەوار...(مشەختی،2012،ل325)

ژبلی ئەڤان رێورەسمان مشەختی د شعرێن خۆدا باسێ هندەك دابونەریت و رێورەسمێن دیێن زەردەشتیان وەکو جەژنا نەورۆزێ و جەژنا میهرەگانێ و چەندین نەریتێن دی کرییە.

7. ئەنجام

1- د شعرێن مشەختیدا زەردە شت سیمبۆلەکێ نەتەوەییە، شاعر شانازیێ پێ دکەت و ب رێز و شکۆمەندیڤە باسێ ئایینێ وی دکەت.

2- مشـەختی شـارەزاییەکا باش لسـەر ژیانا زەردەشـتی و وەرارا میژوویـا ئـایینێ وی هـەبوویـە و دشـــعرێن خۆدا ئـەڤ چـــەندە بەرجستەکرییە.

3- مشـەختی چ گومان لسـەر کورد بوونا زەردەشـتی و پێغەمبەر بوونا وی نینە.

4- ل دەڤ مشـــەختی ئاڤێســـتا ژی پەرتووکەکا ئاسمانی و پیرۆزە، ئەو مینا پەرتووکێن دیێن ئاسمانی ســـەرەدەریێ لگەل ئەڤێ پەرتووکێ دکەت.

5- مشـەختی باسـێ ئێکانەپەرسـتییا زەردەشـتیان و ئێکانە بوونا ئافەرێنەری د ئایینێ زەردەشـتیدا کرییە، لێ د شـعرێن خۆدا باسـێ ململانا دناڤبەرا هەر دوو هێزێن باشـی و خرابیێ کرییە و دووانەبوونا ئافەرێنەری د ئایینێ زەردەشتیدا ئازراندییە.

6- مشـــەختی ب بـەردەوامی ململانـا دنـاڤبـەرا ئـەهورامـەزدا و ئەهریمەنی ب خەباتا مللەتێ کورد ل دژی دوژمنان وەکەهڤ کرییە.

7- مشـەختی ب خۆ سـەرەدانا پەرسـتگەها زەردەشـتیان کرییە و ئاگرێ پیرۆز ب چاڤێن خۆ دیتییە، لەوما ژێدەرێ وە سف و وێنەیێن وی بو ئاتەشـــکەدا زەردەشـــتیان و ئاگرێ پیرۆز ئەزموونا خودییا وییە.

8- مشـەختی هەولدایە فەلسـەفە و ئارمانجا زەردەشـتیان ژ هلکرنا ئاگری و بکارهینانا وی وەکو رووگەهەك بدە دیارکرن.

9- مشەختی گەلەك ژ بنەمایێن ئایینێ زەردە شتی و هەروە سا دابو و نەریتێن زەردە شتیان د شعرێن خۆدا بەرجستەکرییە و ب ئاوایێن جۆراوجۆر مفا ژ وان وەرگرتییە.

8. لیستا ژێدەران

1.8. ب زمانێ کوردی:

مشەختی، مەلاخەلیل. دیوان.بەرگێ ئێکێ، بەرهەڤکرن: نەوزاد مەلاخەلیل مشەختی و کامەران ئیبراهیم مشەختی، سپیریز، دهۆك،2012.

2.8. ب زمانێ عەرەبی:

احمد، شفیع الماحی. زرادشت و زرادشتیه، حولیات الاداب و العلوم الاجتماعیه، کویت، الحولیه الحادی و العشرون،2001.

بارندر،جفری. المتعقدات ادینیه لدی الشعوب، ترجمه: امام عبدالفتاح امام، کویت، 1993.

تومليز أ.و.فلاسفه الشرق،ترجمه: عبدالحمید سلیم، دار المعارف المصر، 1980.

شناوی، محمد ایوب. الدین فی الحچارات الشرقیه القدیمه و اپره علی الدیانات السریه و الفلسفیه لدی الیونان، دار الحچاره، 2002، قاهره.

الیاد، میرسیا. تاریخ المتعقدات و الافکار الدینیه، ترجمه:عبدالهادی عباس، الجزو الاول، دار الدمشق،گبعه الاولی، دمشق،1386.

یحیی،اسامه عدنان. الدیانه الزرادشتیه ملاحڤات و اراو، اشور بانیبال للکتاب، بغداد، 2016.

ب زمانێ فارسی:

ێریا، غلامعلی. 1368، ێشنایی با تاریخ ایران، موسسه انتشاراتی و فرهنگی پایا، چاپ سوم، تهران.

اشیدری،جهانگیر. 1388، سپنتامینو و انگرمینو،، http://jashnhaz.blogfa.com.

بویس، مری. 1377، چکیده تاریخ کیش زرتشت، ترجمه: همایون صنعتی زاده،انتشارت صفی علیشا، تهران.

پورداوود، ابراهیم. بدون سال، خرده اوستا، انتشارات انجمن زرتشتیان بمبئی، بمبئی.

پورداوود، ابراهیم. ، 1384، گات ها کهن ترین بخش اوستا، انتشارات اساگیر، چاپ دوم،تهران.

پورداوود،ابراهیم. 1359، ویسپرد،تهران.

پورداوود، ابراهیم. 1387، یسنا، نشر اساگیر، تهران.

خالقی،حبیب الله و وایی، شاکر. 1395، رویکرد اندیشمندان زرتشتی معاصر به توحید مبدأ، نشریه پژوهش های دینی، سال چهارم، شماره 8، پاییز و زمستان.

رحیمی، حسین و مومنی، جواد. 1382، چشم اندازه توسعه در تعالیم زرتشت، فصلنامه جمعیت، شماره45 و 46، پژوهشگاه علوم انسانی و مگالعات فرهنگی.

روح الامینی، محمود.1379، نمودهای فرهنگی و اجتماعی در ادب فارسی، چاپ سوم، انتشارت ێگاه، تهران.

فره وشی، بهرام. 1356، یشت ها، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ سوم.

هیوم، رابرت ا.. 1369، ادیان زنده جهان، عبدالرحیم گواهی، دفتر نشر فرهنگ اسلامی.

وحیدی، حسین. 1393، ێشنایی با دین زرتشت، انتشارت ێفرینه،تهران

تأثير الديانة الزرادشتية على أشعار (ملاخليل مشختي)

الملخص:

قبل ظهور الاسلام، كانت الزرادشتية ديانة رئيسية للاكراد، لكن بعد مجيء وانتشار الديانة الإسلامية" أصيبت الزرادشتية بالضعف، مع ذلك كان لهذه الديانة تأثير عميق على الثقافة والأدب الكردي، لاسيما بعد ظهور الفكر القومي الكردي في أواخر القرن التاسع عشر وامتدادا بالقرن العشرين. في هذه المرحلة مارست الديانة الزرادشتية دورا مختلفا في الثقافة الكردية، إن الاهتمام والحديث عن هذه الديانة أصبح جزءا من الشعور القومي لعدد كبير من الكتاب والشعراء، وهؤلاء الكتاب والشعراء تحدثوا باعتزاز عن الزرادشت ودينه. وكان من بين هؤلاء الشعراء (ملاخليل مشختي) الذي تأثر كثيرا بالزرادشت وتعاليمه، ولكن ما يميزه عن الآخرين هو اختلاطه المباشر مع اتباع الديانة الزرادشتية، ومعرفته للعادات والتقاليد الدينية ودراسته المستمرة حول الزرادشتية وذلك في مدينة يزد الإيرانية عندما كان لاجئا سياسيا في إيران. تحاول هذه الدراسة التحقيق في تأثير الزرادشتية على أشعار(مشختي) ومدى تفاعله مع المجتمع الزرادشتي، فرضية هذة الدراسة هي أن الشاعر تأثر بالزرادشتية من المنظور القومي، لكن ليس انفعالا عاطفيا بل نتيجة دراسة وبحثه المستمر حول الديانة الزرادشتية. وقد اعتمدنا في هذه الدراسة على المنهج الوصفي– التحليلي.

الكلمات الدالة: زرادشت، الزرادشتية، مشختي، اهورامزدا، ئافيستا.

The Impact of Zoroastrianism on Mala Khalil Mshakhti's Poetry

Abstrac:

Before the emergence of Islamic Religion, Zoroastrianism was the religion of Kurds, after Islamic religion the Zoroastrianism religion is decreased and gets lost, but at the same time it is remained variously in the culture and literature of Kurdish people as well as there is still its impact on them particularly after uprisings and developing of Kurdish nationalism by the late of nineteenth century and during the 20th century. In this period, the Zoroastrianism religion is identified in a modern way in the Kurdish culture and literature. The importance and dealing with this religion becomes a part of the nationalism, there are numerous writers and poets proudly dealt with the Zoroaster and Zoroastrianism. One of that poets is Mala Khalil Mishakhti who is highly impressed by that religion which is Zoroastrianism, but, the difference between Mshakhti and all other poets is that Mishakhti became familiar with the Zoroastrianism and the tradition due to his direct interaction with the society while in Immigration in Iran and he widely examined the aspect of Zoroastrian People along with the religion. This study is an attempt to figure out the way how Mshakhti was influenced by the Zoroastrianism and his interaction with the people. The study is conducted by a hypothesis that Mshakhti's Influence by Zoroastrianism was mostly nationalistic, his admiration towards that religion was not only a strong desire, but, it was the results of his reading and researching of that religion itself. This study is obviously accomplished based on the descriptive analysis approach.

Keywords: Zoroaster, Zoroastrianism, Mshakhti, Ahura mazda